

જૈનતત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય, કલા અને ઇતિહાસના વિષયો ચર્ચાતું
 શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિનું
 માસિક મુખપત્ર

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

તંત્રી
 શાહ ચીમનલાલ ગોકળદાસ

ACHARYA SRI KAILASSAGARSURI GYANMANDIR
 SHREE MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA
 Koba, Gandhinagar - 382 007.
 Ph. : (079) 23276252, 23276204-05
 Fax : (079) 23276249

વર્ષ ૨

અંક ૨

श्री जैन सत्य प्रकाश

(मासिक पत्र)

विषय-दर्शन

१. अनेकान्तवाद :	पं. हंसराजजी शर्मा	: ४५
२. श्री नेमिनाथस्तोत्रम् :	आचार्य महाराज श्री विजयपद्मसूरिजी	: ४६
३. द्विगंथशैली उत्पत्ति :	आचार्य महाराज श्री सागरानंदसूरिजी	: ४८
४. समीक्षाभ्रमाविष्करण :	आचार्य महाराज श्री विजयलावण्यसूरिजी	: ५२
५. दिगंबर शास्त्र कैसे बनें :	मुनिराज श्री दर्शनविजयजी	: ५७
६. आरती अने भंगणदीवा :	श्रीयुत प्रे. हीरालाल रसिकलाल कापडीया	: ६३
७. पुरातन इतिहास अने स्थापत्य :—		
(१) प्राचीन लेखसंग्रह (८ लेख) :	मुनिराज श्री जयंतविजयजी	: ६५
८. सरस्वती-पूज अने जैनो :	श्रीयुत साराबाई भण्डारलाल नवाथ	: ६९
९. मूर्तिनी प्राचीनताना पुरावा :	श्रीयुत रतिलाल बीजाबाई	: ७४
१०. साधुभर्यादापट्टक :	मुनिराज श्री जयंतविजयजी	: ७५
११. श्री स्तंभन पार्श्वनाथ :	आचार्य महाराज श्री विजयपद्मसूरिजी	: ७८
१२. अंदावतीने इतिहास :	मुनिराज श्री न्यायविजयजी	: ८१
१३. सभाचार		: ८४ नी सामे

लवान्म—

स्थानिक १-८-०, अहारगामनुं २-०-०

छुटके नकेल—

०-३-०

આજના અંકનો વધારો

દળદાર વિશેષાંક !] “શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ” [ગ્રાહકોને ભેટ !

શ્રી રાજનગર (અમદાવાદમાં) મળેલ

અખિલ ભારતવર્ષીય જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક મુનિસંમેલન-સંસ્થાપિત

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિના

માસિક મુખપત્ર

“શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ”ના

આગામી જ્ઞાનપંચમી-કાર્તિક શુકલા પંચમી-નો અંક

“શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક”

તરીકે પ્રગટ થશે

એ દળદાર અંકમાં પરમાત્મા મહાવીર દેવ સંબંધી, સિન્ન સિન્ન વિદ્વાનોના

અતિ મહત્ત્વપૂર્ણ લેખોનો સંગ્રહ આપવામાં આવશે.

આ દળદાર અંક

“શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ” ના ગ્રાહકોને ચાલુ લવાજમમાં

(જે વાર્ષિક માત્ર એ જ રૂપિયા છે)

ભેટ આપવામાં આવશે !

આ અંકનું છુટક મૂલ્ય ૦-૧૨-૦ (૮પાલ અર્થ ભુદું) રાખવામાં આવશે.

જેઓ છુટક ગ્રાહક થવા ઈચ્છતા હોય તેમણે દ્વિતીય ભાદ્રપદ શુકલા પંચમી

પહેલાં પોતાનું નામ લખી જણાવવું જેથી તે માટે વ્યવસ્થા થઈ શકે.

માત્ર એ રૂપિયા જેટલી નજીવી રકમમાં આ દળદાર વિશેષાંક ઉપરાંત

આખા વર્ષના ખીન્ન અગીયાર અંકોનું લગભગ ૫૦૦ પાના જેટલું, વિદ્વતાભર્યું

વાચન મેળવવું હોય તો ગ્રાહક થવા માટે તરત જ લખો —

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ

જેશિંગલાઈની વાડી, ઘીકાંટા

અમદાવાદ (ગુજરાત)

[પાછળ ભુજો]

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિના

માસિક મુખપત્ર

“શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ”ના “શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક”
ની યોજના

વિદ્વાનોને લેખો મોકલવાનું આમંત્રણ

આગામી કાર્તિક શુકલા પંચમી-જ્ઞાનપંચમીના દિવસે પ્રકટ થનારો “શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ”નો અંક “શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક” તરીકે પ્રકટ કરવાનું સમિતિએ નિશ્ચિત કર્યું છે. ભગવાન મહાવીરના, આજ સુધીમાં અનેક ચરિત્રો પ્રકાશિત થયાં છે, પરંતુ પરમાત્મા મહાવીરદેવના જીવનનું સાચું મહત્ત્વ સમજાવે એવા અને અજૈન વિદ્વાન વર્ગના હાથમાં મૂકી શકાય એવા, ઐતિહાસિક દૃષ્ટિબિંદુથી તૈયાર થયેલ જીવનચરિત્રની ખામી તો હજી સુધી પૂર્ણ નથી જ થઈ. આનું ચરિત્ર લખનાર વિદ્વાને ઉપયોગી થઈ શકે એવી સામગ્રીને સંગ્રહના રૂપમાં પ્રકટ કરવાની ભાવના એ આ વિશેષાંકની યોજનાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. એ ઉદ્દેશની પૂર્તિ માટે, ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવનને લગતા જુદા જુદા વિષયો સંબંધી લેખો મોકલી આપવાનું, તે તે વિષયમાં નિષ્ણુત, જૈન કે અજૈન, ભારતીય કે પાશ્ચાત્ય અભ્યાસીઓને અમારું સાગ્રહ આમંત્રણ છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવનને લગતા કેટલાક વિષયોનું સૂચીપત્ર નીચે આપવામાં આવ્યું છે. એ વિષયો પૈકી કોઈ પણ વિષય ઉપર, અથવા મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી કોઈ પણ ખાસ વિષય ઉપર લેખ તૈયાર કરીને, મોડામાં મોડો દ્વિતીય ભાદ્રપદ શુકલા પંચમી પહેલાં મોકલી આપવા દરેક વિદ્વાન કૃપા કરશે એવી આશા છે.

- ૧ ભ. મહાવીરનું ઔદ્ધ સાહિત્યમાં સ્થાન
- ૨ ભ. મહાવીરના ચરિત્રનો જૈન આગમોમાં ઉલ્લેખ
- ૩ ભ. મહાવીરનું વિહારક્ષેત્ર.
- ૪ ભ. મહાવીરના ભક્ત રાજ્યો.
- ૫ ભ. મહાવીરના સમયનાં દર્શનો.
- ૬ ભ. મહાવીરના સમયની સંઘ વ્યવસ્થા.
- ૭ ભ. મહાવીરનો સમય-નિર્ણય.
- ૮ ભ. મહાવીરના જીવનની વિશેષ ઘટનાઓ.
- ૯ ભ. મહાવીર અને તત્કાલીન સમાજ.
- ૧૦ ભ. મહાવીરના સિદ્ધાંતો (સ્વાદ્વાદ, સક્ત-ભંગી, નય, કર્મ વગેરે)
- ૧૧ ભ. મહાવીર યુગપ્રવૃત્તક તરીકે.
- ૧૨ ભ. મહાવીરની શ્રમણસંસ્કૃતિ અને આદિજી સંસ્કૃતિની તુલના.
- ૧૩ ભ. મહાવીરનો કુલ-પરિચય (ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ)
- ૧૪ ભ. મહાવીર અને જીવન વ્યક્તિત્વની તુલના.
- ૧૫ ભ. મહાવીરનું વૈદિક સાહિત્યમાં સ્થાન.
- ૧૬ ભ. મહાવીર પહેલાંનો જૈનધર્મ.

- ૧૭ ભ. મહાવીરની પદ્મવતી-પદ્મપરંપરા અને શાખાઓ.
- ૧૮ ભ. મહાવીરના જીવન પર પૂર્વના ૨૭ ભવની અસર
- ૧૯ ભ. મહાવીરની તપસ્યા અને તેનું મહત્ત્વ.
- ૨૦ ભ. મહાવીરના ગણધરો.
- ૨૧ ભ. મહાવીરને થયેલ ઉપસર્ગોનું રહસ્ય.
- ૨૨ ભ. મહાવીરનાં તીર્થો.
- ૨૩ ભ. મહાવીર સંબંધી પ્રાચીનતમ શિલાલેખ.
- ૨૪ ભ. મહાવીરના ચરિત્ર સંબંધી સાહિત્ય (જૈન, અજૈન, ભારતીય, પાશ્ચાત્ય)
- ૨૫ ભ. મહાવીરના સમયની રાજકીય સ્થિતિ.
- ૨૬ અન્યત્ર રહેલાને તારવા : હાલિક મહાશતકનો પ્રસંગ, કુંડકોલિકને યોધ.
- ૨૭ દેવશર્માને પ્રતિગાધ.
- ૨૮ અવતારની નિયતતા.
- ૨૯ દેવાદિઆગમનઆદિનું રહસ્ય, તેની જરૂર.
- ૩૦ તત્ત્વજ્ઞાન અને તેની મહત્તા.
- ૩૧ ગણધરોને ધર્માતર કરવાની જરૂર.
- ૩૨ અર્થ પ્રવૃત્તિ જ કેમ ?

લેખો મોકલવાનું તથા તે સંબંધી પત્રવ્યવહારનું સરનામું—

વ્યવસ્થાપક, “શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ”
જેશિંગભાઈની વાડી, ધીકાંરા, અમદાવાદ (ગુજરાત)

णमो त्थु णं भगवओ महावीरस्स

सिरि रायनयरमज्जे संगीलिय सव्वसाहुसंगइयं । पत्तं मासियमेयं भव्वाणं मग्गयं विषयं ॥१॥

卐 श्री जैन सत्य प्रकाश 卐

अण्णाणामहदोसगत्यमइणा कुव्वंति जे धम्मिण,
अक्खेवे खल्लु तेसिमागमगयं दाउं विसिट्टुंत्तरा॥
सोउं तिथ्ययरागमत्थविसणं चे भेऽहिलासा तथा,
वाइजा प्पवरं पसिद्धजइणं सच्चप्पयासं मुया ॥ २ ॥

पुस्तक २

अंक २

विक्रम संवत् १९६२ :

वीर संवत् २४१२

: सन १९३१

(प्रथम) लाइपट शुक्ला थंयशी

शनिवार

अंगार २२

अनेकान्तवाद

हमारे विचार में तो अनेकान्तवाद का सिद्धान्त बड़ा ही सुव्यवस्थित और परिमार्जित सिद्धान्त है। इसका स्वीकार मात्र जैनदर्शन ने ही नहीं किया किन्तु अन्यान्य दर्शनशास्त्रों में भी इसका बड़ी प्रौढता से समर्थन किया गया है। अनेकान्तवाद वस्तुतः अनिश्चित एवं संदिग्धवाद नहीं किन्तु वस्तुस्वरूप के अनुरूप सर्वांगपूर्ण एक सुनिश्चित सिद्धान्त है।

卐

卐

卐

दर्शनशास्त्रों के परिशीलन से हमारा इस बात पर पूर्ण विश्वास हो गया है कि अनेकान्तवाद का सिद्धान्त, अनुभवसिद्ध, स्वाभाविक तथा परिपूर्ण सिद्धान्त है। इसकी स्वीकृति का सौभाग्य किसी न किसी रूप में सभी दार्शनिक विद्वानों को प्राप्त हुआ है। अनेकान्तवाद के सिद्धान्त की सर्वथा अवहेलना करके कोई भी तार्किक सिद्धान्त परिपूर्णता का अनुभव नहीं कर सकता ऐसा हमारा विश्वास है।

— पं. हंसराजजी शर्मा

[“दर्शन और अनेकान्तवाद” से उद्धृत]

श्री गिरिनारतीर्थपति
श्री नेमिनाथ-स्तोत्रम्

कर्ता—आचार्य महाराज श्रीविजयपद्ममूरिजी

॥ आर्यावृत्तम् ॥

सिरि स्वरिमंतसरणं—किञ्चा गुरुणेमिमूरिपयणमणं ॥
रेचयसामित्थवणं—करेमि कल्लाणवीयघणं ॥ १ ॥
विज्झापाहुडमज्जे—वुत्तंतं जस्स रेवयणगस्स ॥
तयहीसरणेमिपहुं—समुद्दतणयं सया वंदे ॥ २ ॥
अवराजियसुखं जो—भोच्चा चविओ सिवाइ कुक्खिम्मि ॥
कत्तियभासे किण्हे—पक्खे वरवारसीदियहे ॥ ३ ॥
चित्ताचंदे जाओ, जो सावणसुक्कपंचमीदियहे ॥
कण्णा रासी तइया—तं नेमिजिणेसरं वंदे ॥ ४ ॥
सावणसियल्लट्टदिणे—ल्लट्टेण तवेण सुद्ध भावेणं ॥
ल्लत्तसिलाइ समीवे—पवण्णदिकखं पहुं वंदे ॥ ५ ॥
सहसंबवणे जेणं—अस्सिणपज्जंतवासरे सिट्ठे ॥
केवलनाणं लद्धं—तं नेमिपहुं सया वंदे ॥ ६ ॥

॥ शार्दूलविकीर्णितवृत्तम् ॥

सुखज्झाणसुया तहेव पुरिसा चत्तारि सिद्धा सुया ।
भासाजायसुधम्मवत्थदुलहा चत्तारि ते कोरवा ॥
सण्णाकोहनिबंधणाइ पडिमा चत्तारि नेया तथा ।
एवंणिम्मलदेसणं पथुणिमो संखंकेमिपहुं ॥ ७ ॥
साणुप्पेहणलक्खणाइ चउहाऽऽलंवा वि भेया तथा ।
णायन्वो विणओ गुरूण भविया ! अट्टाइयाणं य भे ॥
गेज्झाईं चरमाइ दोण्णि पढमाईं संति वे णो तथा ।
एवंणिम्मलदेसणं पथुणिमो संखंकेमिपहुं ॥ ८ ॥
मज्जाया चउहा सुराण तह संवासो वि संभासिओ ।
दारिद्दाइदुहप्पयाणपवणा नेया कसाया समे ॥

ठाणेहिं चउहिं सिया तिभुवणे कोहस्स पाउब्भवो ।
 एवंनिम्मलदेसणं पथुणिमो संखंकणेमिप्पहुं ॥ ९ ॥
 कोहो चेव चउव्विहो चउपइट्टाणो तथा वणिणओ ।
 एवंभावजुयं कसायतितयं सेसं पि चाओचियं ॥
 तुब्भे होअह निम्मला य चउरो चिच्चा कसाए सया ।
 एवंणिम्मलदेशणं पथुणिमो संखंकणेमिप्पहुं ॥ १० ॥
 ठाणेहिं चउहिं चिणिंसु पयडीओ पाणिणो दुक्खया ।
 एवं चेव चिणंति दंडगपयं तइयं चिणिस्संति य ॥
 बंधोईरणवेयणिज्जरपयाइं भासियाइं तथा ।
 एवंणिम्मलदेसणं पथुणिमो संखंकणेमिप्पहुं ॥ ११ ॥
 संसारामरसच्चमोसपणिहाणाइं तथा भावणा ।
 पच्छित्तं विगहा सुराइयसहावो चेव संदेसणा ॥
 कालो दुग्गयमुग्गया य परिणामो पुग्गलाणं तथा ।
 एवंणिम्मलदेसणं पथुणिमो संखंकणेमिप्पहुं ॥ १२ ॥
 सारो उत्तमदिट्ठिवायमुग्गईओ दुग्गईओ तथा ।
 कायव्वा ण णराण सुक्खदलणा णिंदा चउण्हंपि य ॥
 ठाणेहिं चउहिं पवुच्चइ सुसावाओ त्ति वाणी वरा ।
 एवंणिम्मलदेसणं पथुणिमो संखंकणेमिप्पहुं ॥ १३ ॥
 होज्जा केवलमुत्तमं भवियणाणं घाइकम्मक्खया ।
 पुज्जा कम्मचउक्क मित्थ निययं वेणंति सब्बणुणो ॥
 चाउज्जाममओ विदेहमुणिणो धम्मो दसण्हं तथा ।
 एवंणिम्मलदेसणं पथुणिमो संखंकणेमिप्पहुं ॥ १४ ॥
 ॥ आर्यावृत्तम् ॥

आसाढे सियपक्खे-अट्टमदियहेऽवलोअणे सिहरे ॥
 णिच्चुधयपत्तो जो-तं णेमिपहुं सया वंदे ॥ १५ ॥
 जुग्गमिहाणणिहिंदु-प्पमिणं वरिसे य सावणे मासे ॥
 सियपंचमीसुदियहे-धण्णे सिरिरायनयरंमि ॥ १६ ॥
 थुतं णेमिप्पहुणो-गुरुवरसिरिणे,मिमूरिसीसेणं ॥
 पउमेणायरिणं-रइयं पभणंतु भव्वयणा ! ॥ १७ ॥
 रयण मिभं विण्णतो-अकरिस्सं हं जयंतविज्जणं ॥
 पढणाऽऽयणणभावो-सिरिसंघो लहउ चरणपयं ॥ १८ ॥

દિગંબરોની ઉત્પત્તિ

લેખક: આચાર્ય મહારાજ શ્રીમત સાગરાનંદસૂરિજી

(ગતાંકથી ચાલુ)

સર્વસંઘથી દૂર થઈ સાવ એકાકીપણે જ્યારે શિવભૂતિ નમ્ર થઈ કરતા હતા અને બીજાં કોઈ પણ સ્ત્રી કે પુરુષ તેને સાથ આપવા તૈયાર ન થયાં તે સમયે પોતાની બહેન ઉત્તરાનું આ અંધ અનુકરણ પણ શિવભૂતિને સર્વથા અનુકૂલ જ હતું અને ઘણી રાહત આપનારું હતું, એ વાત સહેજે સમજી શકાય એવી છે.

ઉત્તરાએ જે વસ્ત્રત્યાગનું પગલું લીધું હતું તેને અંધ અનુકરણ જ કહેવું ઉચિત છે. આ અંધ અનુકરણનો અર્થ એટલો જ લેવાનો છે કે શિવભૂતિ પોતે કોઈ પ્રખર ઉપદેશ આપવાની શક્તિ ધરાવતા ન હતા તેમજ તેમણે ઉત્તરાને નમ્ર થવાનો ઉપદેશ પણ કર્યો નહોતો છતાં પોતાના ભાઈની બહિષ્કૃત જેવી અને જગત્માત્રથી પ્રતિકૂલ એવી પણ સ્થિતિનો ઉત્તરાએ સ્વીકાર કર્યો. એટલે આ પ્રમાણે શિવભૂતિ-ભાઈ ઇચ્છાપૂર્વક નમ્ર થયા હતા જ્યારે ઉત્તરા-બહેન ભાઈનું અંધ અનુકરણ કરીને નમ્ર બની હતી.

આ પ્રમાણે શિવભૂતિ અને ઉત્તરા બન્ને નગ્ન થયા હતાં છતાં આપણે જગત્માં અનુભવીએ છીએ અને દેખીએ પણ છીએ કે પુરુષની જેટલી કામદશા હોય છે તેના કરતાં સ્ત્રીઓની કામદશા ચારગણી વધારે હોય છે. આનું જ એ પરિણામ છે કે તેવી અપરિગૃહીત સ્ત્રીઓનાં સ્થાનો આ જગતમાં ઠેકાણે ઠેકાણે બહાર રીતે જોવામાં આવે છે અને દેવલોકમાં પણ એવી અપરિગૃહીત સ્ત્રીઓનાં-દેવીઓનાં સ્થાનો એટલે કે અપરિગૃહીત દેવીઓ હોય છે. બીજી તરફ આપણે જોઈએ છીએ કે આ જગતમાં કે દેવલોકમાં કયાંય પણ અપરિગૃહીત પુરુષોનાં કે અપરિગૃહીત દેવાનાં એવાં બહાર સ્થાનો બીલકુલ હોતાં નથી અને તેથી અપરિગૃહીત પુરુષો કે અપરિગૃહીત દેવો કહેવાતા નથી. સ્ત્રી અને પુરુષ સંબંધી આ વાત લક્ષમાં રાખવાથી,

૧૯૯૨

દિગંબરોની ઉત્પત્તિ

૪૯

શ્રાવકના ચોથા અણુવ્રતમાં પુરુષને આશ્રીને સ્ત્રી-સમાગમની નિયમિતતાને અંગે અપરિગૃહીતાગમન અને ઈત્વરપરિગૃહીતાગમનને અતિચાર તરીકે જણાવ્યા છે પણ સ્ત્રીઓની અપેક્ષાએ મુખ્યતાએ તે અપરિગૃહીતાગમન અને ઈત્વરપરિગૃહીતાગમનને અતિચાર તરીકે ગણાવ્યા નહિ, એ વસ્તુની સંગતતા સમજી શકાય છે. વળી પુરુષવર્ગ કૃષિ, પશુપાલન કે વાણિજ્ય આદિમાં રોકાયેલો રહેતો હોવાથી અને સ્ત્રીજાતિને એવું કોઈ કામકાજ ન હોવાથી- નવરાશને લીધે એ સ્ત્રીવર્ગમાં કામની સ્થિતિ અને કામના પોષણના વિચારો વધારે પ્રમાણમાં હોય એ અસ્વાભાવિક નથી.

આ પ્રમાણે અનેક કારણોસર સ્ત્રીવર્ગને કામવિકારની અધિકતા હોવાથી શાસ્ત્રકારોએ નગ્ન દશામાં ફરતી શિવભૂતિની ખંડેન ઉત્તરને અંગે દેવદત્તા વેશ્યાને જે વિચારો આવ્યાનું જણાવેલ છે તે યોગ્ય લાગ્યા વગર રહેશે નહિ. એ પ્રસંગ આ પ્રમાણે છે:—

જો કે શાસ્ત્રકારોએ સાધુ તથા સાધ્વી ઉભયને વેશ્યાના વાસમાં તો શું પણ જ્યાં વેશ્યાઓનો વસવાટ હોય તેના નજીકના સ્થાનમાં પણ ગોચરી માટે જવાની મનાઈ કરી છે છતાં કેટલાક સ્થાનોમાં વેશ્યાના વાસમાં થઈને જ પ્રવેશ કરવાનો હોય છે તેવે વખતે અથવા તો ગોચરી-પાણીના પ્રસંગે ખુદ વેશ્યાવાસમાં તો નહિ પરન્તુ ખીજે સ્થળે જવા માટે વેશ્યાવાસમાં થઈને પસાર થવું પડે છે. આ પ્રમાણે શિવભૂતિની ઉત્તરા નામની ખંડેન, જે, આપણે આગળ જોયું તે પ્રમાણે, પોતાના ભાઈનું અંધ અનુકરણ કરીને નસાવસ્થામાં દાખલ થઈ હતી, તે ગોચરી લાવવા માટે એકદા વેશ્યાના વાસમાંથી જતી હતી. પોતાની જાતિ-સ્ત્રી જાતિ-ની એક વ્યક્તિને આ પ્રમાણે વચ્ચરહિત અવસ્થામાં પર્યાટન કરતી જોઈને તે ઉત્તરને સવસ્ત્રા-વસ્ત્રોથી યુક્ત કરવાનો વિચાર એક વેશ્યાને સૂઝ્યો.

આ સ્થાને એક વસ્તુ સમજી લેવી જરૂરી છે કે રાગી થનાર સ્ત્રી કે પુરુષ કોઈ પણ એક વ્યક્તિ વિશેષને અંગે રાગી થાય છે અને પછી તે વિશિષ્ટ વ્યક્તિની સાથે જ રાગ આદિની ક્રિયાઓ કરે છે. એટલે કે રાગી થયેલ મનુષ્ય અમુક વ્યક્તિને છોડીને ખીજી કોઈ વ્યક્તિ તરફ તેવી રાગભ-રેલી પ્રવૃત્તિ કરતો નથી પરન્તુ જે મનુષ્યને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હોય તેને કોઈ એક-વિશિષ્ટ વ્યક્તિ પરત્વે જ વૈરાગ્ય નથી થતો પરન્તુ એ તો-એમ એક માણસને અમુક વિશિષ્ટ જોરાક લીધા પછી ઉલટી થઈ હોય છતાં તે ઉલટીને લીધે તેને કેવળ એ વિશિષ્ટ જોરાક તરફ જ અરુચિ ઉત્પન્ન નથી

થતી કિન્તુ સર્વ જોરાક તરફ અરુચિની લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે તેમ આગાય વર્ગ તરફ વૈરાગ્યવાસિત અંતઃકરણવાળો થાય છે. આ એક અનુભવસિદ્ધ વાત છે.

વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રમાણે હોવાથી અને વળી કામીપુરુષોનું સ્ત્રીયો પ્રત્યેનું આકર્ષણ જો કે કામોદયના લીધે જ હોય છે છતાં તેમાં મોટો ભાગ વસ્ત્રાભૂષણ વગેરેની સબવટ ભજવે છે, એટલે કે એ વસ્તુને સમજાવનારા જણાવે છે તે પ્રમાણે કામી મંડનપ્રિય હોવાથી, દેવદત્તા વેશ્યાને વિચાર આવ્યો કે—જો આ સાવ વસ્ત્રહીન દશામાં વેશ્યાવાસમાં ફરતી ઉત્તરને, કામાંધ દશામાં એ સ્થળે ઘસડાઈ આવેલા પુરુષો નજરે જુએ અને કદાચ એ ઉત્તરને જોવાથી તે પુરુષોને તેના પ્રત્યે અને પછી ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે તે વૈરાગ્યની—ઘૂણાની લાગણી સમગ્ર સ્ત્રીવર્ગ તરફ ઉત્પન્ન થાય તો તેના પોતાના ધંધાની સંભવિત રીતે કે શંકિતરીતે પાયમાલી થાય એ સ્વાભાવિક છે. અને આથી તેને ઉત્તરને સવસ્ત્રા કરવાનો વિચાર આવ્યો.

એક તરફ દેવદત્તાને આવા વિચારો આવતા હતા અને ઉત્તરને સવસ્ત્રા કરવાનું એના માટે અનિવાર્ય બનતું જતું હતું ત્યાં બીજી તરફ બિચારી ઉત્તરને પણ બીજો કોઈ પણ માર્ગ ન હોવાના કારણે ગોચરી માટે વેશ્યા-વાસમાંથી પસાર થવું અનિવાર્ય થઈ પડ્યું હતું. આમ આ બંને સ્ત્રીઓ એક વેશ્યા અને એક ભિક્ષુણી-પોતાની અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતાના કારણે જુદા જુદા પ્રકારની અનિવાર્યતામાં આવી પડી હતી. આપણે જાણીએ છીએ કે કોઈ પણ સ્થાયી વસ્તુ બીજી ચક્ર વસ્તુ ઉપર પોતાનું આધિપત્ય મેળવી લે છે. આ પ્રમાણે વેશ્યાવાસણું સ્થાયી રીતે વસનારી દેવદત્તા વેશ્યા ચક્ર એવી ઉત્તરના વર્તનને પસંદાવે અથવા તો પસંદાવવા પ્રયત્ન કરે એ જ વધુ સંભવિત હતું. અને વળી વેશ્યાઓને તો કવિઓએ સ્થાને સ્થાને ચતુરાઈનાં સ્થાનો તરીકે વર્ણવેલ છે. આમ હોવાથી દેવદત્તા પોતાનો વિચાર પાર પાડવા માટે એટલે કે વસ્ત્રહીનદશામાં ફરતી ઉત્તરની સ્થિતિમાં પલટો લાવવા માટે વિજ્ઞપિત-પ્રાર્થના કે બલાત્કાર વગેરેનો ઉપયોગ કરવાનો વિચાર કરવાના બદલે કોઈ ચતુરાઈનો જ ઉપયોગ કરે એ વધુ અંધ ખેસતું જણી શકાય. દેવદત્તાએ એક ચતુરાઈ જોઈ કાઢી, તેણે પોતાની અગાસી ઉપરથી એક વસ્ત્ર, પોતાના મકાન નીચેથી વસ્ત્રહીનદશામાં પસાર થતી ઉત્તર ઉપર એવી ખૂબીથી નાખ્યું કે તેથી ઉત્તરનું અંગ બરાબર ઢંકાઈ ગયું અને છતાંય તેને એ વાતની ખીલકુલ ખબર ન પડી કે એ વસ્ત્ર કોણે નાખ્યું, કયાંથી નાખ્યું

કે કેવી રીતે નાંખ્યું. ઉત્તરા વિમાસણમાં પડી અને પોતાના ભાઈ શિવભૂતિ પાસે પહોંચી.

આપણે માન્યું હતું અને સંભવિત પણ એમ જ હતું કે શિવભૂતિએ સ્વીકારેલ નગ્નપણું. જેનશાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ હોવાના કારણે હો કે સ્વાભાવિક રીતે લોકમાન્યતા પ્રમાણે સંભવે તેવી રીતે સમગ્ર અને અણસમગ્ર બંને પ્રકારના મનુષ્યો તરફથી તેના તિરસ્કારના કારણે હો, પણ તે નગ્નપણાનું અંધ અનુકરણ કરવા બીજા કોઈ વ્યક્તિ તૈયાર થઈ ન હતી. ટૂંકી મુદ્દતે કહો કે લાંબા ગાળા પછી કહો પણ તેનું અનુકરણ કરનાર એક માત્ર તેની જ હેન ઉત્તરા જ નીકળી હતી.

પરન્તુ જગતમાં પોતાનો સાથીદાર થનારો મનુષ્ય જો સાથેસાથે પોતાનો અચાવ કરનાર થાય છે તો તે તે સાથીદારથી પારાવાર આનંદ થાય છે અને તે આનંદ ટકી રહે છે પણ ખરો. પણ જ્યારે કોઈ પણ સાથીદાર વાસ્તવિક રીતે અચાવ કરનાર નથી થતો ત્યારે એક સાથીદાર મળવાના કારણે જે આનંદ એક વખત થાય છે તે આનંદ ઓસરી બંધ છે—અને પાછળથી યાવત્ શૂન્યતાના રૂપમાં પડતાઈ બંધ છે. અને જ્યારે સાથીદારપણાનો આનંદ શૂન્યતામાં પરિણમે છે ત્યારે—તેવી ઉપયોગહીન દશામાં—સાથીદારનું સાથીદારપણે રહેવું એ ઉદાસીનતાને પામે છે. પરિણામે એ સાથીદારના સાથીદારપણાની અનાવશ્યકતા હૃદયમાં ઓતપ્રોત થઈ બંધ છે. આ તો થઈ જ્યારે સાથીદાર નિરૂપયોગી થઈ પડે છે તે વખતની સ્થિતિ. પરન્તુ જ્યારે સાથીદાર સાથીદારપણે અચાવ કરવાને નિરૂપયોગી નિવડવા ઉપરાંત તેના અચાવને માટે હરેક સ્થાને કાયિક અને વાચિક મહાવ્યથાઓ ભોગવવી પડતી હોય અને સાથે સાથે સાથિદારને પણ એવી વિશમ પરિસ્થિતિમાં મહાવ્યથાઓના ભોગ બનવું પડતું હોય ત્યારે બંનેને માટે એક જ માર્ગ ઉપસ્થિત થાય છે અને તે પરસ્પરથી છૂટા પડવાનો—એક—બીજાથી સાવ અળગા થઈ જવાનો.

વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી, પોતાના સાથીદાર તરીકે વસ્ત્રહીન થયેલ ઉત્તરા, જ્યારે, ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે, દેવદત્તા વેશ્યાની ચતુરાઈથી વસ્ત્રાવૃત થઈ ત્યારે તે ઉત્તરા અને તેનો ભાઈ શિવભૂતિ એ બંનેની સ્થિતિ વિચારણીય થઈ પડી.

(અ પૂર્ણ)

समीक्षाभ्रमाविष्करण

[याने दिग्गम्बरमतानुयायी अजितकुमार शास्त्रीण “श्वेताम्बरमतसमाप्ता”यां
आलेखेल प्रश्नो प्रत्युत्तर]

लेखक आचार्य महागज श्रीमद् विजयलावण्यमूरिजी

(गतांकथी चाल)

साधु आहारपान कितने वार करे ?

आगल जतां लेखक लखे छे “किसी मुनिकी सेवा करनेवाला साधु इस लिये अपने एकवार भोजन करनेके नियमको तोड़कर दो वार दिनमें आहार करे क्योंकि तप करनेसे वैयावृत्य उत्कृष्ट है। यह भी अच्छे कौतुककी बात है। इस तरह तो साधुओंको तपस्या छोड़कर केवल वैयावृत्यमें लगजाना चाहिये क्योंकि भोजन भी दो वार कर सकेंगे और फल भी तपस्यासे अधिक मिलेगा।

आ लेखकता लखाय परथी नीचे प्रमाणे चार बावतो तरी आवे छे:—

१. साधुओने हमेशा १ वार स्वाधानो नियम होय छे, अने वे वार वापरवामां ते नियमनो भंग थाय छे।

२. तपस्या करतां वेयावच्चमां वधारे लग छे माटे तप छोडी छोडीने वेयावच्चमां ज जोडावुं जोइए।

३. वैयावृत्य करनारे १वार स्वाधानो नियम तोडीने वे वार स्वावुं।

४. तपस्या करतां वेयावच्च अधिक नथी एवं सूचन।

हवे आपणे आ बावतोनो अनुक्रमे विचार करीए।

प्रथम बावतमां जणाववानुं जे हमेशा एक ज वार स्वावुं आवो नियम याने प्रतिज्ञा दीक्षा लेतां वखते अथवा पाछलथी करेल ज नथी। दीक्षा समये जेम सामायिक वगेरना आलावा उच्चरावामां आवे छे तेम, हमेशा एक ज वार स्वावुं आवो कोई आलावो उच्चरावेलो होतो नथी। तेम पाछलथी पण हरेक साधुओने एक ज वार स्वावुं जोईए ए सम्बन्धना आलावा उच्चराववानो उल्लेख पण जोवामां आवतो नथी। माटे तमाग मुनिराजोने हमेशा एक ज वार वापरवानो नियम छे, आवुं कहेवुं ते

मिथ्या छे । अने जो नियम नथी तो पछी कारण विशेषे वे वार वापरवामां नियमभङ्गनी जे आपत्ति आपवी ते पाया विनाना महेलना जेवी छे ।

कदाच एम कहेवामां आवे के नियम एटले व्यवस्था । मुनिओने एक वार वापरवुं एवी जे व्यवस्था तेनो भङ्ग थाय छे । आना जवाबमां जणाववानुं जे निर्वाह चाली शकतो होय तो एक वार वापरवुं एवी व्यवस्था छे परंतु गमे तेने गमे तेवा कारणे एक ज वार वापरवुं एवी व्यवस्था नथी तो पछी कारणे वे वार वापरवामां व्यवस्थाभङ्गनी वात ज शानी होय ?

बीजी बाबतमां जणाववानुं जे तपस्या करतां वेयावच्च अधिक छे ए वात अमारे इष्ट छे, कारण के वेयावच्च ए अभ्यन्तर तपस्या रूप छे, अने आ वात दिगम्बरशाखने पण मानवी पडे छे जे अमो आगल बतावीशुं ।

वेयावच्च करनाराए तपस्याने छोटी देवी आवुं तो कोई कहेतुं ज नथी । वेयावच्च अने तपस्या बन्ने साधवानां छे, अने घणा महानुभावो साधे पण छे । परन्तु कोई प्रसङ्गोमां बन्ने साथे साधी शकतां न होय अने एक एक ज साधी शकाय एम होय त्यां शुं करवुं ? तप छोडवो के वेयावच्च छोटी देवी ? तेने माटे बतावुं जे तप करतां वेयावच्च अधिक छे माटे तपने ते बखते जातो करी वेयावच्च साधवी । आवी स्थिति होवा छतां पण लेखक जणावे छे जे “ तप छोडीने केवल

वेयावच्चमां ज लागी जवुं ” ए वात क्यांथी काढी हसे ते ए पोते ज जाणे ।

त्रीजी बाबतमां लेखकनुं जणाववुं एवुं हतुं के वेयावच्च करनारे एकवार खावानो नियम तोडीने वे वार खावुं । आना जवाबमां जणाववानुं जे आ कपोलकल्पनाओ लेखके कया ग्रंथोमांथी काढी छे ते जो जाहेर करे तो दुनीयाने जाणवानुं मळे । अमारे दिलगिरी साथे कहेवुं पडे छे के आवी मनघटन्त कल्पनामां लेखकना हस्ते केटलुं सत्य वस्तुनुं खुन थई रहुं छे । वात एवी छे के वेयावच्च पण कराय अने साथे तप अथवा १ वार आहार पण लेवाय छे, अने निर्वाह न होय त्यारे वे वार पण आहार लई शक्य छे ।

हवे आपणे चोथी बाबत पर आवीए । चोथी बाबतमां उपहास करीने लेखके सूचवुं हतुं जे तप करतां वेयावच्च अधिक नथी । आना जवाबमां जणाववानुं जे तपस्या करतां वेयावच्च अधिक छे अने वेयावच्च ए महान् गुण छे । आ बाबतमां दिगम्बरशाखने पण सम्मत थवुं पडे छे । लेखके पोताना ज शाख बराबर देख्यां होत तो पण आवी गम्भीर भूलमां उतरवुं पडत नहि ।

तपस्या—आम्बेल, एकासणुं, उपवास बगैर बाह्य तप कहेवाय छे । वेयावच्च—अभ्यन्तर तप कहेवामां आवे छे । आ बन्ने वात श्वेताम्बर तथा दिगम्बर उभय सम्मत छे । प्रथमने बाह्य तप शाथी कहेवामां आवे छे के

बाह्य जे शरीर तेना पर तेनी असर देखाय छे अने इतर पण करी शके छे माटे। बीजाने अभ्यन्तर तप शार्थी कहेवाय छे के अभ्यन्तर जे कर्मसमुदाय तेना पर तेनी विशेष असर देखाती होवाथी ते अभ्यन्तर तप कहेवाय छे। आ रीते बाह्य अने अभ्यन्तर भेदना स्वरूपथी पण समजी सकाय तेम छे के बाह्य तप करतां अभ्यन्तर तपरूप जे वैयावृत्य ते अधिक छे। अभ्यन्तर तपनी साधना माटे जो के बाह्य तपनी जरूर छे तो पण अभ्यन्तर तपनी ज्यां उलटी हानि थती होय त्यां तो बाह्य तपने बाजु पर राखी अभ्यन्तर तपनी आदर करवो पडे छे।

वेयावच्च गुण तीर्थङ्करनामकर्मना बंधननुं कारण छे, जेमां श्वेताम्बर संप्रदाय अने दिगम्बर संप्रदाय उभय संमत छे। श्वेताम्बर संप्रदायमां जुओः—

वेयावच्चेण भंते जीवे किं जणयइ ?

वेयावच्चेण तित्थयरनामगोयं कम्म निबंधेइ ।

[वैयावृत्येन भद्रन्त जीवः किं जनयति ?
वैयावृत्येन तीर्थङ्करनामगोत्रं कर्म निबध्नाति]

—श्री उत्तराध्ययनसूत्र

हे भगवन्, वेयावच्चथी जीव शुं करे छे ?
गौतम, वेयावच्चथी जीव तीर्थङ्करनामगोत्र कर्म बांधे छे।

दिगम्बर संप्रदायमां जुओ बोधप्राभृत-
वृत्तिमांः—

“वात्सल्यं भोजनं पानं पादमर्दनं शुद्ध
तेलादिनाङ्गाभ्यञ्जनं तत्प्रक्षालनं चेत्यादिकं कर्म
सर्वं तीर्थङ्करनामकर्मोपार्जनहेतुभूतं वैयावृत्यं
कुरुत यूयम् ।”

उक्तं समन्तभद्रेण महामुनिना—

व्यापत्तिव्यपनोदः पदयोः संवाहनं च गुणरागात् ।
वैयावृत्यं यावानुपग्रहोऽन्योऽपि संयमिनाम् ॥१॥

भावार्थ—वात्सल्य शब्दनु विवरण करतां
टीकाकार जणावे छे के वात्सल्य केतां भोजन,
पान, पादमर्दन, शुद्ध तेल वगैरेशी शरीर
चोळवुं, तेने धोइ नाखवुं, इत्यादि सकल क्रिया
तीर्थङ्करनामकर्मना बन्धननी हेतभूत छे अने
वेयावच्चरूप छे, तेने तमो करो।

आ वावतमां समन्तभद्रनुं प्रमाण
आपेल छे।

वेयावच्च सिवाय बीजा गुणोनो समुदाय
टकी शकवानो नथी तेने माटे जुओ दिगम्बर
शास्त्र—भावप्राभृतवृत्ति ।

“वेयावच्चे विरहितु वयनियरो वि ण ठाइ ।
सुक्कसरहो किह हंसउ लुजंत उ धरणह
जाइ ॥ १ ॥

भावार्थ—जेम सुका सरोवरमां हंस रही
शक्तो नथी, तेम वेयावच्च रहित आत्मां
गुण समुदाय रही शक्तो नथी।

श्वेताम्बर सम्प्रदायमां जुओ अष्टकवृत्ति—
वृद्धादिवैयावृत्यं हि सकलकल्याणवह्वरी-
कल्पकन्दकल्पं वर्तते । यदाह—

वेयावच्चं निच्च करेह संजमगुणे धरंताणं ।
सव्वं किर पडिवाइ वेयावच्चं अपडिवाइ ॥१॥

[वैयावृत्यं नित्यं कुरुत संयमगुणान् धरताम् । सर्वं किल प्रतिपाति वैयावृत्यम- प्रतिपाति ॥ १ ॥]

पडिमगस्स मयस्स व नासइ चरणं सुयं अगुणणाए । न हु वेयावच्चकयं सुहो- दयं नासए कम्म ॥

[प्रतिमग्नस्य मृतस्य वा नश्यति चरणं श्रुतमगुणनया । नैव वैयावृत्यकृतं शुभोदयं नश्यति कर्म ॥]

सातावेदनीय - देवगति - यशःकीर्ति- तीर्थकरनामोच्चैर्गोत्रादि चरणश्रुतशब्देन तत्प्रभा- वजनितं शुभं कर्म गृह्यते ।

भावार्थ- निश्चय करीने वृद्धादिकुं वेया- वच्च छे ते सकल कल्याणरूप लताओने उत्पन्न करवामां कल्पवृक्षना कन्द समान छे, जेने माटे कहुं छे के हे भव्य आत्माओ संयमगुणने धारण करनार मुनिमहात्माओनुं हंमेशा वेयावच्च करो । चोकस बीजुं बधुं प्रतिपाती छे, अर्थात् आव्युं थकुं चाल्युं पण जाय परंतु वेयावच्च छे ते अप्रतिपाती गुण छे, कारण के चारित्र्यी पतित थयेलाने अथवा तो मृत्यु पामेलाने तेवा प्रकारना क्लिष्ट खराब निमित्तो मळे तो कदाच चारित्र चाल्युं पण जाय-अर्थात् चारित्र्यी उत्पन्न थयेल शुभ कर्म जे साता वेदनीय, देवगति, यशः कीर्ति, तीर्थकरनामकर्म उच्च गोत्र वगैररूप होय छे ते विपाकोदयथी भोगवाया सिवाय प्रदेशोदयथी भोगवाईने नाश पामे छे तेवा

रीते आवृत्तिना अभावे श्रुतज्ञान एटले श्रुतज्ञा- नजनित शुभ कर्म पण विपाकोदयथी भोगवाया सिवाय प्रदेशोदयथी भोगवाईने नाश पामे छे । परन्तु वेयावच्च जनित पुण्यकर्म विपाकोदयथी भोगवाया सिवाय नाश पामतुं नथी ।

वेयावच्चनी विशेष कर्तव्यता माटे देखो दिग्म्बरशास्त्र-मूलाचार :—

आइरियादिसु पंचसु सबालवुड्डाउलेसु गच्छेसु । वेयावच्चं वुत्तं कादव्वं सव्वसत्तीण ॥ १९२ ॥

[आचार्यादिषु पञ्चसु सबालवुड्डाकुलेषु गच्छेषु । वैयावृत्यमुक्तं कर्तव्यं सर्वशक्त्या ॥ १९२ ॥]

भावार्थ- आचार्य, उपाध्याय, स्थविर, प्रवर्तक, गणधर (गणावच्छेदक), आ पांचनुं तथा नवदीक्षित, वयोवृद्ध, ज्ञानवृद्ध अने तपोवृद्ध सहित जे गच्छ तेनुं तमाम शक्ति वडे करीने वेयावच्च करवा लायक छे ।

वेयावच्चनी महत्ता माटे जुओ श्वेताम्बर सिद्धान्त व्यवहार दशमो उद्देशो—

आयरियवेयावच्चे करेमाणे समणे निगंथे महानिज्जेरे महापज्जवसाणे भवइ । [आचार्य- वैयावृत्यं कुर्वन् श्रमणो निर्गन्थो महानिज्जेरो महापर्यवसानो भवति]

वृत्ति- प्रतिसमथमनन्तानन्तकर्मपरमाणु- निर्जरेणात्, महापर्यवसानसिद्धिगमनात् ।

भावार्थ- आचार्य भगवन्तनी वेयावच्च करनार श्रमण निर्गन्थ, क्षणे क्षणे अनन्तानन्त कर्माणुनी निर्जरा थती होवाथी, महानिर्जरावाळा थाय छे, तथा जेनो छेडो नथी एवा मोक्षमां

गमन श्रवाथी महापर्यवसानवाळा थाय छे ।
आना ज विशेष विवेचनमां भाष्यकार भगवान्
नीचे प्रमाणे जणावे छे :—

ववहारे दसमए दसदिहं साहुस्स जुत्तजोगस्स ।
एगंतनिज्जरा से न हु नवरि कयम्मि सञ्जाए
॥ १३७ ॥

[व्यवहारे दशमके दशविधं साधोर्युक्तयोगस्य ।
एकान्तनिर्जरा तस्य न खलु केवले कृते
स्वाध्याये ॥ १३७ ॥]

व्यवहारसूत्रना दशमा उदेशामां कहेल
जे दश प्रकारनुं वेयावच्च तेमां जोडयेला ते
मुनिने एकान्त कर्मनी निर्जरा थाय छे, जे
कर्मनी निर्जरा केवल स्वाध्याय करवाथी थई
शकता नथी ।

पञ्चवस्तुमां पण वेयावच्चने माटे नीचे
प्रमाणे प्रतिपादन करे छे :—

सारांश—पूर्व भवनी अन्दर भरतमहा-
राजे मुनिराजोनी वेयावच्च करी हती, जेने
लईने ते छ खण्डना अधिपतिपणाने पाम्या,
राज्यसुख भोगव्या, उत्तम मुनिपणुं पाळ्युं
अने आठे कर्मनो क्षय करीने यावत् मोक्षमां
गया । राज्यादिक तो वेयावच्चना आनुषङ्गिक
फल छे, परम्परानुं फल तो मोक्ष छे, कारण
के वेयावच्च करवाथी तीर्थङ्करदेवनी आज्ञानुं
आराधन थाय छे; अन्यनी अनुकम्पा थाय छे,
ज्ञानादिक गुणना आधारनी भक्ति करवाथी
ज्ञानादिक गुणनी पण भक्ति थाय छे, कर्मनी
निर्जरा थाय छे अने पोतानुं निरभिमानपणुं

प्रदर्शित थाय छे । आ वर्गे अनेक गुणोने
लईने ते मोक्षफलने आपनार थाय छे.

जेम कोइ वसन्तपुर वर्गे नगरमां
जवाना बे रस्ता होय छे, तेमां एक रस्तो तो
सुन्दर फलफुलवाळा वृक्षनी घटावळो मनोहर
होय अने बीजो मार्ग तेनाथी विपरीत होय ।
तेवी ज रीते मोक्षनगरमां जवाना बे रस्ता छे:
जेमां वेयावच्चयुक्त जे मार्ग ने प्रथम मार्गसमान
छे, अने वेयावच्चरहित पोताना काममां परायण
जीवोनो बीजो मार्ग छे ।

तपस्या करतां वेयावच्चगुणने अधिक
मानवो पडे छे ते नीचेनी वातथी सूचित थाय
छे:—

बे मुनिराजो कोई स्थाने रहेला छे, ए
वेमांथी कोई एक मुनिराजनी निमित्तवशात्
तवीथत असाधारण नरम पडी गई छे, तेनुं
तमाम काम साथे रहेला मुनिराजने करवानुं छे ।
आ तमाम कार्य अने तपस्या ए बे साथे बनी
शके तेम नथी । हवे अहीया तपस्या छोडी
दईने ग्लानमुनिनी वेयावच्च करवी के मान्दाने
हलवलतो मुकी तपस्या करीने बेसी जावुं ?
आना जवावमां जणाववु पडशे के तप छोडीने
वेयावच्च करवी । कोई पुछशे के शाथी वेयावच्च
करवी अने तपने छोडवो ? तो तेना जवावमां
जणाववुं पडशे के—भाई, तप करतां वेयावच्चमां
वधारे लाभ जणाय छे । तेथी कबुल थई
गयुं के तपस्या करतां वेयावच्च अधिक छे.

(अपूर्ण)

दिगम्बर शास्त्र कैसे बनें?

लेखक—मुनिराज श्री दर्शनविजयजी

(गतांक से क्रमशः)

प्रकरण ७—कुन्दकुन्दाचार्य (चालू)

(४) आ० कुन्दकुन्द के समय के बारे में भिन्न भिन्न दिगंबरीय मान्यताएँ—

१. आ० कुन्दकुन्द मौर्य चन्द्रगुप्त के शिष्य हैं, अतः आपका समय वीरनिर्वाण से दूसरी शताब्दि का है ।

२. आप आ० द्वि० भद्रबाहु के शिष्य हैं । आ०द्वि० भद्रबाहु का स्वर्गवास वीर नि० सं. ६८३ (वि. सं. २१३) में हुआ । डॉ. ल्युमन के मत के अनुसार उनका स्वर्गवास वि. सं. २३० में और प्रो. हीरालालजी के मतानुसार वि. सं. ४ में हुआ ।

३. आप आ० द्वि० भद्रबाहु के शिष्य के शिष्य चन्द्रगुप्त के शिष्य हैं, अतः आपका समय विक्रम की तीसरी शताब्दी का है ।

४. नंदीसंघ की पट्टावली के अनुसार आपका समय विक्रम की पहली या दूसरी शताब्दी का है ।

५. आप आचार्य भूतवली के शिष्य हैं । इस प्रकार आपका समय संदिग्ध दशमं है, पर श्वेतांबरीय मान्यता के अनुसार यदि शिवभूतिजी और भूतवलीजी एक ही आचार्य हों तो आपका समय विक्रम की दूसरी शताब्दी का दूसरा या तीसरा चरण है ।

६. श्र० बे० शि० नं० ५५, ४९२ और स्वा० स० भ० पृष्ठ—१७९ के अनुसार आप मूलसंघ के संस्थापक व प्रधान आचार्य हैं । पं० नाथुरामजी प्रेमीजी का मत है कि—“मूलसंघ नाम सातवीं आठवीं शताब्दी से पहिले के कोई लेख में प्रतीत नहीं होता, माने वो अर्वाचीन है ”

—(ता० २१—१०—३० हरिवंशपुराण—प्रस्तावना)

७. कौण्डकुन्द नाम कन्नड़ी भाषा का है, और लिपी का प्रारम्भकाल विक्रम की ६ या ७ वी शताब्दी है ।

—(श्वे० म० स० दि० पृष्ठ ९८ से १००)

८. आप नन्दीगण के—देशी गण के आचार्य हैं [श्र० वे० शि० नं० ४२, ४३, ४७, ५०; स्वामीसमतभद्र, पृष्ठ १५, १३६] नन्दी गण के संस्थापक आचार्य अर्हद्बली अथवा आ० अकलंक हैं (श्र० वे० शि० नं० १०८, श्लोक २१) आ० अकलंक करीब विक्रम की ८ वीं शताब्दी के आचार्य हैं । और आ० अर्हद्बली का समयकाल वी. नि. ७०० के बाद का है —(विद्वद्रत्नमाला पृष्ठ—५)

९. श्र० वे० शि० नं० १०८ के अनुसार कुन्दकुन्दाचार्य विक्रम की छठी शताब्दी के आचार्य हैं ।

१०. प्रतिबोधचिन्तामणि में कुन्दकुन्दाचार्य का समय वि. सं. ७५३ दिया है ।

११. बाबू जुगलकिशोर मुस्तार लिखते हैं कि—आ० कुन्दकुन्द का समयकाल विक्रम की पहली या तीसरी शताब्दी है ।

१२. न्यायशास्त्री, दि० पं० गजाधरजी का मत है कि—आपका जन्म वि. सं. २१३ से पहले मानना गलत है, अतः आपका सत्ता समय शिवभृगेश्वर का ही समय यानी शक सं० ४५० (वि. सं. ५८५) है ।

—(सतातन जैन ग्रंथमाला मुद्रित—कुन्दकुन्दकृत 'समयसारप्रामृत' की प्रस्तावना)

१३. दि० पं० पन्नालालजी सोनी लिखते हैं कि—अत एव कुन्दकुन्द का समय उनसे १५० वर्ष पूर्व अर्थात् शकसंवत् ४५० (वि० सं० ५८५) ही सिद्ध है ।

—(माणिक्चंद्र दि० जैन ग्रंथमाला प्रकाशित प्रं० १७, पद्मप्रामृतादिसंप्रह-भूमिका, पृष्ठ—५)

कुन्दकुन्दाचार्य दिगम्बर समाज के प्रधान आचार्य हैं, मूलसंध के स्थापक हैं और दिगम्बर मुनि के लिये आवश्यक गृहपिच्छिका इत्यादि बाह्य लिंग के व्यवस्थापक हैं इतना ही नहीं किन्तु वे नवीन मार्ग के प्रकाशक हैं एवं दिगम्बरसम्मत शास्त्रों के सर्व प्रथम प्रणेता हैं ।

भगवान् महावीर से जो मत चल रहा था उसमें आ० कुन्दकुन्द ने दिव्य ज्ञान पाकर क्रांति की और नवीन पथ बताया । लोग उस राह में चलने लगे । “मूलसंध” उस पथ में चलनेवालों का ही नामांतर है ।

आचार्य देवसेन इसके लिये फरमाते हैं कि—

आ० पद्मनंदी ने भगवद् सीमंधर स्वामी से दिव्य ज्ञान प्राप्त कर नया मार्ग प्रकाशा.

—श्रीयुत् प्रेमीजी संपादित “दर्शनसार,” गाथा ४३, प्रथम संस्करण

दिव्य ज्ञान से जो नया मत चलाया, उसके अनुकूल शाखों की आवश्यकता थी आ० कुन्दकुन्दने नये शाख भी बनाये । श्र० वे० शि० नं० १०५ में लिखा है कि (शक सं. १३२०) —

शब्दे श्री पूज्यपादः सकलविमतजित् तर्कतंत्रेषु देवः ।

सिद्धांते सत्यरूपे जिनविनिगदिते गौतमः कौण्डकुन्दः ॥ ४० ॥

अर्थात् आ० कुन्दकुन्द तीर्थंकर के सिद्धांत के अवतरण करने में श्री गौतम गणधर के समान थे, अर्थात् गौतम स्वामीने कहा था वहीं कई शताब्दी के बीतने के बाद आ० कुन्दकुन्द ने कहा । बीच के आचार्य ऐसे सत्य-सिद्धांत-देशक नहीं थे । श्री गौतमस्वामी के पश्चात् ये ही महान् सिद्धांतवेदी हैं । उपर के लेख का इस प्रकार का भाव है ।

श्र० वे० शि० नं० ५४ श्लोक ५ के “चक्रे श्रुतस्य भरते प्रयतः प्रतिश्राम्” चरण से भी सिद्ध होता है कि आ० कुन्दकुन्द ने बड़ा परिश्रम उठाकर भरत क्षेत्र में दिगम्बर शाखों की नींव डाली ।

परन्तु प्रश्न यह उपस्थित होता है कि—वीर नि०सं० ६८३ में जिनवाणीका सर्वथा लोप हो चुका था, बाद के दि० आचार्यजिनवाणी के अभाव में यथेच्छ धर्म-पंथ चलते थे । न किसीको श्रुतज्ञान था न किसीको प्रत्यक्ष ज्ञान था । ऐसे युग में आ० कुन्दकुन्द हुए । आपको भी न अवधि या मनःपर्यव ज्ञान था, न पूर्वका ज्ञान था, न अंग ज्ञान था, न आचारांग का ज्ञान था । ऐसी परिस्थिति में आपने नये शाख कैसे बनाये ?

दिगम्बर आचार्य इसका उत्तर देते हैं कि—“आ० कुन्दकुन्द को चारण-ऋद्धि प्राप्त हुई थी । जैसे “श्रीकोण्डकुन्दनामाभूच्चतुरंगुलचारणः ।”

—श्र०वे०शि०नं० १३९, श्लोक-२, शक सं० १०४१ ॥

इत्यादि अनेक प्रमाणों से वे चारण-ऋद्धिवाले माने जाते हैं । आपने चारणऋद्धि से भगवान् सीमंभर स्वामी के पास जा कर दिव्य ज्ञान प्राप्त किया और नये शाख बनवाये, नया मत प्रकाशित किया एवं गृद्ध-पिच्छिका भी स्वीकार की । भला श्री सीमंभर स्वामी तीर्थंकर की आज्ञानुसार जो कुछ किया गया हो उसमें तनीक भी विसंवाद कैसे हो सकता है ?”

पाठक समझ गये होंगे कि—“आ० कुन्दकुन्दने चार अंगुल प्रमाण चारणलब्धि से महाविदेह क्षेत्र में गमन किया, बड़े बड़े पहाड-क्षेत्रों का उल्लंघन किया, तीर्थंकर से दिव्य ज्ञान पाया और यहां आकर जो पुराणा धर्म था उसको उठाकर नया मत चलाया, नया लिग बनाया और नया सिद्धांत स्थापित किया ।” ये सब बातें खुदा से खरीता लानेवाले पयगंबर की घटनाओं से मिलती जुलती सी प्रतीत होती हैं ।

नया मत चलानेवाला ईश्वर के नाम से नयी नयी बातें बनाता है ।

और यहां वास्तव में ऐसा ही हुआ है । फिर भी यह निरपवाद मानना पड़ता है कि—आ० कुन्दकुन्द का सिद्धांत ही दिग्म्बर—समाज के लिए तीर्थंकरवाणी यानी आप वचन है ।

आपने जो कुछ रचा है उसमें अधिकांश भगवान् मुधर्म गणधर प्रणीत, उपलब्ध असली जिनागम के अवतरण हैं, और सिर्फ साधु के वस्त्र, पात्र व स्त्रीमुक्ति वगैरह के पाठ उडा दिये हैं । वस्त्र के लिये तो यहां तक लिख दिया है कि उसको पहन कर कोई भी विद्वान् ग्रन्थरचना के उद्देश को पहिचान लेता है । एक दो प्रमाण देखें—पांचवे महाव्रत “अपरिग्रह—अमूर्च्छा” के अनुसार “निर्ग्रन्थता” साधु का लक्षण माना जाता है । आ० कुन्दकुन्द ने रामसवृत्ति से दर्शनप्राप्त वगैरह ग्रन्थों में “वस्त्ररहितता” को ही साधु का लक्षण लिख दिया ।^{५१}

श्री आचारांगसूत्र में जैन श्रमणों के लिये ५ प्रकार के वस्त्र की आज्ञा है । सभी साधु उस आज्ञा की तामील करते थे—करते हैं । आ० कुन्दकुन्द ने लिगप्राप्त में उसके प्रतिवाद में पांच प्रकार के वस्त्रों का ही निषेध किया । सामान्यरूप से वस्त्रों के निषेध के बजाय विशेषरूप से पांच प्रकार के ही वस्त्रों का निषेध करना, इससे ग्रन्थ निर्माता का मानस प्रत्यक्ष होता है । यही मानस नवीन मत की जड़ है ।

५१ श्रमण भगवान् महावीर के समय के बौद्ध ग्रन्थों में जैनसाधु निर्ग्रन्थ नाम से संकेतित किये गये हैं, जैन निर्ग्रन्थों के वस्त्र एवं पात्र के भी उल्लेख किये हैं, अतः वि० सं० १३९ तक जैन श्रमण-निर्ग्रन्थ, वस्त्रवाले व पात्र सहित थे—अम्बरसहित—रांबर थे । वि० सं० १३९ में दिग्म्बर सम्प्रदाय—दिशा की ही अंबर माननेवाला निकला । निर्ग्रन्थ के बजाय “दिग्म्बर” शब्द में अभिमान लिया जाय, और नाम में भी “अंबर” शब्द को प्रधान रखकर उसका निषेध बताया जाय, यह सारा स्वरूप पूर्व के जैनमहर्षियों की साम्बर दशा का (खास करके श्वेतांबर दशा का) सूचक है । बाद के जैनेतर ग्रन्थकारों ने जैनसाधुओं का समुदाय देखकर “निर्ग्रन्थ” शब्द के स्थान पर “दिग्म्बर”, “नम्राट” इत्यादि लिखना शुरू कर दिया । जैनेतर ग्रन्थ वि० सं० १३९ से पहले के जैन साधुओं को “निर्ग्रन्थ” बताते हैं, और बाद के साधुओं को “विवसन” बताते हैं । सारांश यह है कि वि० सं० १३९ पर्यंत जैन श्रमण वस्त्र पहने या न पहने, इसका कोई एकांत आप्रह नहीं था । मुनि शिवभूति और आ० कुन्दकुन्द ने भ० सीमंघर स्वामी की गवाही बताकर वस्त्र का एकांत निषेध किया, नम्रपना स्वीकारा और “निर्ग्रन्थ” के बजाय “दिग्म्बर” उपाधि स्वीकार की । तब से वे निर्ग्रन्थ नहीं किन्तु दिग्म्बर कहे जाते हैं । पीछी और कमण्डल का स्वीकार शिवभूति ने नहीं किन्तु आ० कुन्दकुन्द ने ही किया है ।

इसके अतिरिक्त श्री गौतमस्वामी गणधरकृत प्रतिक्रमण बतलाया और उस पाठ में भी पांच प्रकार के वख का निषेध लिखा ।

श्रुतावतार में “आ० पद्मनंदि (कुन्दकुन्द) ने षट्खंडागम और कषायप्रामृत की परिकर्म—टीका रची ” ऐसा उल्लेख है । यद्यपि वह परिकर्म आज अनुपलब्ध है अतः उसके लिये कुछ विचार नहीं किया जा सकता । किन्तु श्र० वे० शि० नं० १०५, श्लोक २३--२५ को प्रमाणभूत मानकर षट्खंडागम के विधाता आ० पुष्पदंत और आ० भूतबली को आ० गुणभद्र, जिन्होंने वि० सं० १५५ में उत्तरपुराण समाप्त किया है, उनके शिष्य माने जाय तो परिकर्म रचना का उल्लेख बिल्कुल निराधार हो जाता है ।

यों तो उपर लिखित सब बातें संदिग्ध हैं, फिर भी शिलालेखों से उपलब्ध प्रमाणों की ओर गज-निमिलिका न बताकर उस पर विचारविनिमय करना अनिवार्य होता है । यहां एक बात जरूर खटकती है :—

मूअखंडो, श्रुतावतार और द्वितीय श्रुतावतार में दिगम्बर सम्मत जिनागम के लोप के पश्चात् बने हुए दिगम्बर शास्त्रों का प्रामाणिक इतिहास दिया है । इसमें वीरनि० सं० १३४३ यानी महाधवला की समाप्ति तक का इतिहास मिलता है । यदि इस समय तक कुन्दकुन्द का कोई भी ग्रन्थ होता तो जरूर उस ग्रन्थ का नाम लिख लिया जाता । किन्तु आश्चर्य है कि श्रुत के इतिहास में आपके ग्रन्थ का नाम तक नहीं है । क्या ऐसी स्थिति में वे ग्रन्थ आप की कृति माने जाय ? क्या वे इतिहासविधाता ऐसे महत्वपूर्ण पुरुष—दि० आचार्य के ग्रन्थों से अनभिज्ञ होंगे ? या आपके ये ग्रन्थ शास्त्रानुसार नहीं माने जाते होंगे ?

टीका—वृत्तिकारों ने भी आपके ग्रन्थों पर इतनी ही लापरवाई बताई है । ऐसे गौतमस्वामी के समान ग्रन्थकर्ता के ग्रंथों पर सब से पहले टीकायें ही जानी चाहिये थी । परन्तु देखने से पता लगता है कि प्राचीन से प्राचीन आ० अमृतचन्द्र ने विक्रम की ११ वी शताब्दी में आपके ग्रन्थपर टीका की, उनके कई ग्रन्थ बिना—टीका ही विद्यमान हैं । आपकी तारीफ में जो जो शिलालेख मिलते हैं वे सभी विक्रमकी ११ वी शताब्दी से पीछे के हैं । पद्यावलीयां भी उस समय के बाद की हैं । न मादूम इन सभी प्रमाणों से क्या समझना ?

वास्तव में आ० कुन्दकुन्द दिगम्बर समाज में विक्रम की ११ वी शताब्दी से आजतक सर्वश्रेष्ठ आचार्य माने जाते हैं, इस में किसीका भी मतभेद न होगा ।

आपकी ग्रन्थ—सृष्टि विस्तृत संख्या में उपलब्ध है । मगर उनमें आपने बनाये

हुए ग्रंथ कितने हैं उसका निर्णय होना मुश्किल है। आपके नाम का कुन्दकुन्द—श्रावकाचार उपलब्ध है जिसका विशेष परिचय ग्रन्थ—विभाग में दिया जायगा। इसकी जांच कर के पं० जुगलकिशोर मुस्तार भ्रमस्फोट करते हैं। वह नीम्न प्रकार है—

“इससे निःसंदेह कहना पडता है कि यह ग्रंथ श्वेताम्बर संप्रदाय का ही है। दिगम्बरों का इससे कोई सम्बन्ध नहीं है। और श्वेतांबर संप्रदाय का भी यह कोई सिद्धान्त ग्रन्थ नहीं है, बल्कि मात्र विवेक—विलास है, जो कि ए मन्त्रिमुत्त की प्रसन्नता के लिये बनाया गया था।

विवेकविलास की संधियाँ और उसके उपर्युल्लिखित दो पद्यों (३--९) में कुछ ग्रंथनामादिक का परिवर्तन करके ऐसी किसी व्यक्तिने, जिसे इतना भी ज्ञान नहीं था कि, दिगम्बर और श्वेताम्बर द्वारा माने हुए अठारह दोषोमें कितना भेद है, विवेकविलास का नाम ‘कुन्दकुन्द—श्रावकाचार’ रक्खा है। और इस तरह इस नकली श्रावकाचार के द्वारा अपने किसी विशेष प्रयोजन को सिद्ध करने की चेष्टा की है। अस्तु।

इसमें कोई सन्देह नहीं है कि जिस व्यक्ति ने यह परिवर्तन कार्य किया है वह बडाही धूर्त और दिगम्बर जैन समाज का शत्रु था। परिवर्तन का यह कार्य कब और कहां पर हुआ है इसका मुझे अभी तक ठीक निश्चय नहीं हुआ। परन्तु, जहां तक मैं समझता हूं, इस परिवर्तन को कुछ ज्यादा समय नहीं हुआ है और इसका विघाता जयपुर नगर है।

* * * * *

जिस भण्डार में यह ग्रंथ मौजूद है उस ग्रन्थ पर लिख दिया जाय कि—“यह ग्रन्थ भगवद् कुन्दकुन्द स्वामी का बनाया हुआ नहीं है। बल्कि वास्तव में यह श्वेताम्बर जैनियों का विवेकविलास ग्रन्थ है। किसी धूर्त ने ग्रन्थ की संधियों और तीमर व नीवें पद्य में ग्रन्थनामादि का परिवर्तन करके इसका नाम कुन्दकुन्द—श्रावकाचार रख दिया है”।

पं० मुस्तारजीने उपर के निवेदन से एक सत्य स्वरूप का आविष्कार किया है। इसी से दि०ग्रन्थकारोंकी नीति का ठीक ख्याल आ जाता है।

सारांश यह है कि आ० कुन्दकुन्द ने उपलब्ध जैन—आगम से कई शास्त्र बनाये और भगवद् सीमन्धर स्वामी के नाम पर चढा दिये। और इसी तरह किसी अन्य दिगम्बर विद्वान ने कई ग्रन्थ बनवाये और उनको आ० कुन्दकुन्द के नाम पर चढा दिये। इससे दिगम्बर ग्रंथकारों की ग्रंथनिर्माण की नीति भलीभांती स्पष्ट होती है।

(अपूर्ण)

આરતી અને મંગળદીવો

લેખક—શ્રીયુત પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડીયા, એમ. એ.

આરતી^૧

‘આરતી’ શબ્દની નિષ્પત્તિ— ‘આરતી’ શબ્દ શેના ઉપરથી બન્યો હશે એનો વિચાર કરતાં જણાય છે કે એ ‘આરત્તિય’નું રૂપાંતર હોવું જોઈએ. ‘આરત્તિય’ એ પ્રાકૃત શબ્દને બદલે સંસ્કૃતમાં ‘આરાત્રિક’ શબ્દ છે. પ્રાચીન ગુજરાતી ગદ્ય-સંદર્ભ^૨ (પૃ. ૧૮૮)માં પણ ‘આરાત્રિક’ના રૂપાંતર તરીકે ‘આરતી’ શબ્દ નોંધાયેલો છે. આવી પરિસ્થિતિમાં આરતીને સંસ્કૃત શબ્દ ‘આર્તિ’ ઉપરથી નિષ્પન્ન થયેલો માનવો વાસ્તવિક નથી એમ સહેજે સમજાશે.

આરતીનો અર્થ— આરાત્રિકમાંનો ‘આ’ ઉપસર્ગ મર્યાદાસૂચક ગણાય છે. એથી સામાન્ય રીતે રાત પડી જ્ય તે પૂર્વે કરાતું વિધાન એવો ‘આરાત્રિક’ નો અર્થ કરાય છે. આથી સમજાશે કે સૂર્ય લગભગ અસ્ત થવાની તૈયારીમાં હોય તેવે સમયે આરતી ઉતારવી જોઈએ. આજે આ નિયમનું બહુધા પાલન થતું જોવાતું નથી.

આરતીની રચના— આરતી બતાવવા માટે મોટે ભાગે પિત્તળ અને કેટલીક વાર જર્મનસિલ્વર અને ચાંદી પણ કામમાં લેવાય છે. આરતીના બે ભાગ પાડી શકાય : (૧) હાથો અને (૨) ચાકું. તેમાં ચાકામાં પાંચ સાત દીનીઓ નેડેલી હોય છે. એમાં લોકો ઘી પૂરે છે. એમાં દીવેટ મૂકીને પછી તે સળગાવાય છે. પછી હાથો પકડીને પ્રભુની મૂર્તિ સામે એ આરતી ઉતારાય છે. કેટલીક વાર આરતીને બદલે ‘મંગળદીવક’ પણ ઉતારાય છે.

આરતીનો ઉપયોગ— પરમાત્માની ભક્તિ કરવાનાં અનેક સાધનો છે. તેમાંનું એક સાધન આરતી પણ છે. જેઓ મૂર્તિપૂજક છે તેઓ દેવાલયોમાં આરતી ઉતારવી એને એક પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે. આ પ્રમાણે દેવાલયો સાથે સંબંધ ધરાવતી આરતીનો નરેશ્વરના બહુમાન કરવા અર્થે પણ ઉપયોગ થતો હતો એમ આપણે પ્રાચીન સાહિત્ય ઉપરથી જાણી શકીએ છીએ. આથી પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે આરતીની પ્રથા ચાલુ થવામાં પરમાત્માની ભક્તિ એ મુખ્ય કારણરૂપ હશે કે નરેશ્વરદિનું બહુમાન ? આનો ઉત્તર આપવા માટે હું તજ્જોને વિનવું છું.

આરતી સંબંધી ઉદ્દેશ્યો— જેમ વૈદિક દિંદુઓનો મોટો ભાગ મૂર્તિપૂજક છે અને આર્યસમાજ વગેરે થોડોક ભાગ અમૂર્તિપૂજક છે તેમ જૈનોમાં પણ મોટો ભાગ મૂર્તિપૂજની તરફેણમાં છે અને સ્થાનકવાસી વગેરે કેટલોક નાનો ભાગ એની વિરુદ્ધમાં છે. શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સાહિત્ય તરફ દષ્ટિપાત કરતાં પ્રભુની ભક્તિનો સૂચક

૧. આહત જીવન જ્યોતિનો અભ્યાસ કરાવનારા વર્ગને ઉદ્દેશ્યને એક અર્થ રચતી વેળા મેં આ ટુંકી નોંધ લખી હતી.

‘આરાત્રિક’ શબ્દ યોગશાસ્ત્ર (પ્ર. ૩, શ્લો. ૧૨૪) ના સ્વોપન વિવરણના ૨૧૧ માં પત્રમાં તેમજ પ્રવચનસારોદ્ધાર (દ્વા. ૧, શ્લો. ૬૯) ની વૃત્તિના ૧૩ માં પત્રમાં નજરે પડે છે.

આરાત્રિકના પ્રાકૃતરૂપ ‘આરત્તિય’નો વિચાર કરીશું તો જણાશે કે એ શબ્દ ચૈદ્યવંદનમહાભાસ (ગા. ૨૦૫)માં, પ્રાકૃત દ્વયાશ્રય (સ. ૨, શ્લો. ૭૮, ૮૨)માં, સુરમુંદરી ચરિય (પ. ૧૦)માં અને આચારદ્વિનકર (પૃ. ૫૮)માં પણ જોવાય છે. નરેશ્વરના બહુમાનાર્થે ઉતારાતી આરતી વિષેનો ઉલ્લેખ પણ જૈન ગ્રંથોમાં મળી આવે છે. જેમ કે તિલકમંજરી, પ્રાકૃતદ્વયાશ્રય (સ. ૬, શ્લો. ૩૨) વગેરે.

આવા પ્રસંગમાં ઉતારાતી આરતી વિષેનો ઉલ્લેખ અજૈનર સાહિત્યમાં પણ જોવાય છે. દાખલા તરીકે કાદંબરી, વાસવદત્તા, હર્ષાખ્યાયિકા વગેરે.

મંગળદીવો^૩

પર્યાય- આપણે જૈને ગુજરાતીમાં ‘મંગળદીવો’ કહીએ છીએ તેને સંસ્કૃતમાં ‘મંગલિક દીપ’ અને પ્રાકૃતમાં ‘મંગલદીવ’ કહેવામાં આવે છે. મંદિરમાં આરતી ઉતર્યા પછી આ દીવો ઉતારાય છે.

પ્રાચીનતા- શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત પંચાશક (૮, ૨૩)માં ‘મંગળદીવા’ વિષે ઉલ્લેખ છે. આ ઉપરથી એ વાત નક્કી થાય છે કે મંગળદીવો ઉતારવાની પ્રથા યોગ્યમાં-યોગ્યી લગભગ ૫૫૨ સંવત્સરો પહેલાં જ પ્રાચીન છે જ. અષ્ટપ્રકારી પૂજામાં જે દીપપૂજા ગણાવાય છે તેમાં મંગળદીવાને સ્થાન અપાયેલું છે. એટલે જો દીપકપૂજાના સ્વરૂપને લગતો પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ઉલ્લેખ મંગળદીવાનો નિર્દેશાત્મક મળી આવે તો આ દિશામાં વિશેષ પ્રકાશ પડે.

ઉદ્ભવ- સૌથી પ્રથમ મંગળદીવો ઉતારતો હશે અને પછીથી આરતીનો જન્મ થયો હશે કે એથી વિપરીત ક્રમ હોવો જોઈએ કે બંનેની ઉત્પત્તિ સમકાલીન હોવી જોઈએ, એમ જુદા જુદા ત્રણ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. મંગળદીવાનો પ્રકાશ આરતીના જેટલો જગજગતો હોતો નથી એટલે ભક્તિના આવેગમાં મંગળદીવામાંથી આરતીનો ઉદ્ભવ થયો હશે એમ મનાય. જેઓ આરતીમાંથી મંગળદીવાની ઉત્પત્તિ થઈ હશે એમ માને તેમનું કહેવું એ હોષ શકે કે આરતી ઉતારવા માટે જોઈતો સમય ન હોય ત્યારે તે મંગળદીવો ઉતારીને ચલાવી લે. આ બંને માન્યતાના સમર્થનમાં કોઈ ઐતિહાસિક કે આગમિક પ્રમાણ મળી આવતું જણાતું નથી. આથી એમ પણ માનવાનું કારણ રહે છે કે મંગળદીવો અને આરતી એ બંનેનો જન્મ સાથે જ થયો હોય.

૨. અજૈનો પૈકી વૈષ્ણવો તે પોતાના વિવિધ દર્શન પૈકી એકને ‘આરતીના દર્શન’ એવા નામથી ઓળખાવે છે.

૩. આહર્ત જીવન જ્યોતિનો અભ્યાસ કરાવનારા વર્ગને ઉદ્દેશીને એક ગ્રંથ રચતી વેળા આ ટુંકી નોંધ કરવામાં આવી હતી.

पुरातन ઇતિહાસ અને સ્થાપત્ય

(૧) પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ (૮ લેખો)

સંપાદક:-
મુનિરાજ શ્રી જયન્તાવિજયજી

(૮)^૫

..... પોમદેવ માર્યા જીમળ..... શ્રેયોઽર્થ..... સૂરિમિઃ॥..... જીયાત્ ॥
..... પોમદેવની ભાર્યા જમણી..... કલ્યાણ માટે.....

(૯)

ૐ સંવત્ ૧૩૦૪ દ્વિતીય જ્યેષ્ઠ સુ૦ ૧, સોમે સા૦ ધળચન્દ્ર સુત સા૦ વર્દ્ધમાન તપ્સુત સા૦ લોહદેવ સા૦ આસધર સા૦ થેહડ સુત સા૦ મુવનચન્દ્ર પદ્મચન્દ્ર પ્રમૃતિ કુટુંબસમુદાયશ્રેયોર્થ શ્રી અજિતનાથવિંબં કારિતં । પ્રતિષ્ઠિતં વાદી શ્રી ધર્મઘોષસૂરિપટ્ટ-ક્રમાગતૈઃ શ્રી જિનચંદ્રસૂરિશિષ્યૈઃ મુવનચંદ્રસૂરિમિઃ ॥ છ

(૧૦)

ૐ ॥ સં૦ ૧૩૦૫ આષાઢ વદિ ૭ શુક્રે સા૦ વર્દ્ધમાન સુત સા૦ લોહદેવ સા૦ આસધર તથા સા૦ થેહડસુત સા૦ મુવનચંદ્ર પદ્મચંદ્રૈઃ સમસ્તકુટુંબશ્રેયોર્થ શ્રી અજિતનાથવિંબં (વિંબં) કારિતં । પ્રતિષ્ઠિતં વાદી શ્રી ધર્મઘોષસૂરિપટ્ટપ્રતિષ્ઠિત શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિપટ્ટક્રમાગત શ્રી જિનચંદ્રસૂરિશિષ્યૈઃ શ્રી મુવનચંદ્રસૂરિમિઃ ॥

નં. ૯ અને ૧૦ વાળા બન્ને લેખો; તારંગાજીમાં મૂળનાયક શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનની જમણી તથા ડાબી બાજુની એક એક મૂર્તિના પરિકરની ગાદીઓમાં ખાદ્યાર્પણ છે. આ બન્ને લેખો એક જ ઘણીના છે. તેમાંનો નં. ૯ વાળો લેખ સં. ૧૩૦૪ના બીજા જ્યેષ્ઠ શુદિ ૯ ને સોમવારનો તથા નં. ૧૦ વાળો લેખ સં. ૧૩૦૫ના આષાઢ વદિ ૭ ને શુક્રવારનો છે. બીજા લેખમાં વાદીશ્રી ધર્મઘોષસૂરિના પટ્ટધર શ્રી

૫. નંબર ૮ થી ૧૪ સુધીના લેખો શ્રીતારંગાજી ઉપરના શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનના મંદિરમાંના છે; તેમાંનો આ લેખ, આસ મૂળનાયક શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની પલાંડી નીચેની ગાદી પર જોદેલો છે પરંતુ આ લેખના પ્રારંભનો સંવત્તો ભાગ તથા બીજા પાંચ ઘણોખરો ભાગ ઘસાઈ ગયો હોવાથી પૂરો વાંચી શકાય તેમ નથી. ત્યાંના માણસો પાસેથી સાંભળવામાં આવ્યું હતું કે થોડાંક વર્ષો ઉપર મૂળનાયકજીને નવો લેખ કરાવવાનો હોવાથી જૂનો લેખ ઉતરાવતાં લેખ કરનાર કારીગરે આ લેખના ઘણા ભાગને ઘસી નાંખ્યો. આ વાત સાચી હોવાનું મારી શકાય તેમ છે. લેખ કરાવનારા કાર્યવાહકોએ મૂર્તિપરના લેખોને જરા પણ નુકશાન ન થાય-તે બરાબર સચવાઈ રહે, તે માટે પૂરતું ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

દેવેન્દ્રસૂરિનું નામ વધારે છે. આકાની બન્ને લેખોની હકીકત લગભગ સરખી છે અને તે આ પ્રમાણે છે. શાહ ધનચંદ્રના પુત્ર શાહ વર્ધમાનના પુત્રો ૧ શાહ લોહદેવ, ૨ શાહ આસધર, ૩ શાહ થેહડ. તેમાંના શાહ થેહડના પુત્રો ૧ શાહ ભુવનચંદ્ર અને ૨ પદ્મચંદ્ર. એ બન્નેએ પોતાના કુટુંબ સમુદાયના કલ્યાણ માટે શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનની મૂર્તિ ભરાવી, અને તેની વાદી શ્રીધર્મધોપસૂરિના પટ્ટધર શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિની પાટ-પરંપરામાં થયેલા શ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીના શિષ્ય શ્રીભુવનચંદ્રસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

વિશેષતા:—આ બન્ને લેખો પરથી જણાય છે કે અહીં મૂળનાયક શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનની બન્ને બાબુએ પણ ઉક્ત કુટુંબે પરિકર સહિત શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનની જ મૂર્તિઓ ભરાવી હતી.

(૧૧)

ૐ ॥ સ્વસ્તિ શ્રી કોટકગણે શ્રી પાર્શ્વનાથચૈત્યે સંવત્ ૧૩૫૪ વર્ષે વૈશાખ (સ્વ) શુદ્ધિ ૨ સોમે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતિ (તીય) વ્યં લક્ષ્મણાન્વયે વ્યં યશોરાજ પૌત્રેણ વ્યં યશોવીર પુત્રેણ જગસીહ જોલાનુજે [ન દેવસિંહસહિતસંઘપતિ યાપનેન].....શ્રેયોર્થ શ્રી મહાવીરમુહ્યદ્વાદશવિંબપટ્ટકં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં.....

(૧૨)

ૐ ॥ સ્વસ્તિ શ્રીકોરંટકગણે શ્રીપાર્શ્વનાથચૈત્યે સંવત્ ૧૩૫૪ વર્ષે વૈશાખ (સ્વ) શુદ્ધિ ૨ સોમે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતિ (તીય) વ્યં લક્ષ્મણ । યશોરાજપૌત્રેણ યશોવીરપુત્રેણ જગસીહ જોલાનુજેન દેવસીહ.....ત વ્યં સંઘપતિ યાપનેન ભગિની હીરૂ શ્રેયોર્થ શ્રીઆદિનાથા-દિદ્વાદશ [વિંબપટ્ટકં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં].....

નં ૦ ૧૧ અને ૧૨ ના બન્ને લેખો; મૂળ ગભારામાં મૂળનાયકજીની બન્ને બાબુએ નીચેના ભાગમાં વિરાજિત બન્ને કાઉસગીયાની નીચે ખોદાયેલા છે.

આ બન્ને લેખો પણ એક જ ધણીના છે. બન્નેમાં મૂળનાયકજીનાં નામ ભિન્ન ભિન્ન છે અને જેના શ્રેય માટે તે કરાવવામાં આવ્યા છે તે વ્યક્તિઓનાં બુદ્ધા બુદ્ધા નામ હોવાનું જણાય છે, (પહેલા લેખમાંથી વચ્ચેના થોડા અક્ષરો ધમાઈ ગયા છે) આકાની અધી હકીકત લગભગ સરખી જ છે. તે આ પ્રમાણે:—

વિ. સં. ૧૩૫૪ ના વૈશાખ શુદ્ધિ ૨ ને સોમવારે; શ્રીકોરંટકગણેશ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરમાં વિરાજમાન કરવા માટે; પૌરવાડજ્ઞાતીય વ્યાપારી લક્ષ્મણની સંતતિમાં થયેલા વ્યાપારી યશોરાજના પુત્ર વ્યા. યશોવીરના પુત્રો ૧ જગસીહ, ૨ બ્દેલા, સં. યાપન, દેવસિહ. તેમાંના સંઘથી યાપને, શ્રીમહાવીરસ્વામી મૂળનાયકવાળો ૧૨

૬. શિવગંજ (સિરોહી સ્ટેટ)થી છ માઈલની દૂરી પર આવેલ કોરટા તીર્થના નામ પરથી શ્રીકોરંટક ગણ નિકળ્યો છે.

૧૯૯૨

પુરાતન ઇતિહાસ અને સ્થાપત્ય

૬૭

જિનનો પદ્મ પોતાના કુટુંબના કોઈ માણસના શ્રેય માટે તથા શ્રીઆદિનાથ મૂળનાયક-વાળો આર જિનનો પદ્મ પોતાની બહેન હીરના કલ્યાણ માટે કરાવેલ છે અને તેની પ્રતિષ્ઠા..... (લેખ અધુરો છે)

આ બંને લેખોનો નીચેનો થોડો થોડો ભાગ ચૂનામાં કે આરસમાં દટાયેલો હોવાથી વાંચી શકાયો નથી.

આ બંને કાઉન્સગીયા, ખેરાલ અને પાલનપુરની વચ્ચે (પાલનપુરથી ૧૪૧૧ માઈલ અને ખેરાલથી ૧૦૧૧ માઈલ દૂર) આવેલ સલમકોટ નામના ગામથી ૦૧ માઈલ દૂર જૂના સલમકોટ અથવા તેની આસપાસની જમીનમાંથી થોડાં વર્ષો પહેલાં નીકળ્યા હતા. ત્યાંથી અહીં લાવીને પધરાવવામાં આવ્યા છે.

વિશેષતા:—આ બંને કાઉન્સગીયામાં વચ્ચે વચ્ચે મૂળનાયકના સ્થાને એક એક મોટી ભાભી જિનમૂર્તિ બનેલી છે, અને તે બંનેમાં મૂળ મૂર્તિની બંને બાજુએ તથા ઉપર ચર્ચને બીજી નાની નાની અગીઆર અગીઆર જિનમૂર્તિઓ બનેલી હોવાથી આ બંનેને મૂર્તિપદ્મ કહી શકાય. અને તેથી જ બંને મૂળ લેખોમાં “દ્વાદશચિંબપટ્ટક” આવેલ ઉલ્લેખ કરેલો છે.

(૧૩)

ॐ ॥ સ્વસ્તિ શ્રીવિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૪ વર્ષે ફાગુણ શુદ્ધિ ૨ રવો શ્રીમદ્ગણહિલ્લપુર વાસ્તવ્ય પ્રાગ્વાટાન્વયપ્રમૂ (સૂ) ત ઠ૦ શ્રીચંદ્રપાત્મજ ઠ૦ શ્રીચંદ્રપ્રસાદાંગજ ઠ૦ શ્રીસોમ-તનુજ ઠ૦ શ્રીઆશારાજનંદનેન ઠ૦ શ્રીકુમારદેવીકુક્ષિસંભૂતેન મહં શ્રીલ્હણિગ મહં શ્રીમાલદેવયોરનુજેન મહં ૦ શ્રીતેજ:પાલામ્જન્મના સંઘપતિમહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલેન આત્મન: પુણ્યાભિવૃદ્ધયે રૂઢ શ્રીતારંગકપર્વત શ્રીઅજિતસ્વામીદેવચૈત્યે શ્રીઆદિનાથદેવજિનચિંબાલંકૃત સ્વત્કમિદં કારિત ॥ પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છે મદ્ધારક શ્રીવિજયસેનસૂરિભિ: ॥

(૧૪)

‘—શ્રીનેમિનાથ—’ ભગવાનના નામ સિવાય બાકીનો બધો લેખ અક્ષરશ: ઉપર પ્રમાણે છે.

નં. ૧૩ અને ૧૪ વાળા બંને લેખો શ્રીઅન્જિતનાથ ભગવાનના મંદિરના સભામંડપની બહારની જ ચોકીઓમાંના મંદિરના પ્રવેશ દ્વારની બંને બાજુના બે મોટા ગોબલામાંના પદ્માસનોની નીચે ખોદાયેલા છે.

આ બંને લેખો એક જ ધણીના બંને ભગવાનના લિખ લિખ નામ સિવાય બધી બરાબર સરખી જ હકીકતવાળા છે. બંને લેખોનો સારાંશ આ પ્રમાણે છે:—

સ્વસ્તિ શ્રી વિ. સં. ૧૨૮૪ ના ફાગુણ શુદ્ધિ ૨ ને રવિવારે; અબ્જહિલ્લપુર-

પાટણના રહેવાસી અને પોરવાડ જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલ ઠંકુર ચંડપના પુત્ર ૬૦ ચંડપ્રસાદના પુત્ર ૬૦ સોમના પુત્ર ૬૦ આશારાજની ભાર્યા ઠંકુરાણી કુમારદેવીની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલ મંત્રી લલિંગ તથા મંત્રી માલદેવના નાના ભાઈ અને મહામાત્ય તેજપાલના મોટા ભાઈ સંઘપતિ મહામાત્ય વસ્તુપાલે પોતાના પુણ્યની અભિવૃદ્ધિ માટે અહીં શ્રી તારંગા પર્વત ઉપરના શ્રીઅજિતનાથ દેવના મંદિરમાં શ્રીઆદિનાથ દેવના ગિર્જાથી અલંકૃત (ખીજે શ્રીનેમિનાથદેવ જિનગિર્જાથી અલંકૃત) આ ગોખલા કરાવ્યો, અને તે બંનેની શ્રીનાગેન્દ્રમસ્થીય ભદ્રારક શ્રીવિજયસેનસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

આ બંને લેખો ઉપરથી જણાય છે કે આ બંને ગોખલાઓમાં પહેલાં ભાગવાનની મૂર્તિઓ સ્થાપન કરેલી હતી. પાળગથી કાઈ કારણથી ઉત્થાપન કરી લીધી હશે. હાલ એ બંને ગોખલાઓમાં યક્ષ અને યક્ષિણીની એક એક મૂર્તિ સ્થાપિત છે.

(૧૫)

સંવત્ ૧૮૨૨ ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૧૧ વાર લુધ શ્રીરીષમસ્વામિ પાદુકા સ્થાપિતં (તા) શ્રીતપાગચ્છે મદ્યારક શ્રીવિજયવર્મસૂરીશ્વર સાજ્ઞાય શ્રીમાલગચ્છે સંઘવિ તોરાચંદ ફતેચંદ પ્ર૦.....

આ લેખ શ્રીતારંગાજીની ઉપર આવેલ કોડશિલાની^{૧૬} નીચેની શ્વેતાંબરી દેરીમાંની પાદુકા પર ખોદેલો છે.

સં ૧૮૨૨ ના વ્રેક સુદિ ૧૧ ને સુધવારે; શ્રીઆદિનાથ ભાગવાનની પાદુકા બેડી સ્થાપન કરી. તેની પ્રતિષ્ઠા તપાગચ્છીય ભદ્રારક શ્રીવિજયવર્મસૂરીશ્વરની આજ્ઞાથી શ્રીમાલગચ્છ (જાતિ)ના સંઘની તારાચંદ ફતેહચંદે કરી છે.

વિશેષતા:--જે કે આ લેખ થોડો અશુદ્ધ છે તેથી પાકી ખાત્રી થતી નથી તો પણ ઘણુંકરીને આ પગલાંની પ્રતિષ્ઠા શ્રાવકે કર્યાનું જણાય છે. આ લેખમાં 'શ્રીમાલગચ્છે' લખ્યું છે. ત્યાં ઘણુંકરીને 'શ્રીમાલજાતીય' સમજવું બેઠકાં.

૭. આગળના સમયમાં, માણસ ગમે તે જાતિનો હોવા છતાં બે તે જગીરદાર-ગામ ધણી હોય તો તેને 'ઠંકુર-ઠંકોર' અને તેની સ્ત્રીને 'ઠંકુરાણી' એવા ઉપનામથી સંબોધવામાં આવતા.

૮. શ્રીમાન વિજયસેનસૂરિજી, મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલના પિતૃપક્ષના શુરુ હતા. આબુ-દેલવાડાના મં તેજપાલે બંધાવેલા શ્રીનેમિનાથ ચૈત્યની પ્રતિષ્ઠા પણ એમણે જ કરી હતી.

૯. કોડશિલાના મુખ્ય સ્થાનમાં શ્વેતાંબર સંપ્રદાયની મોટી દેવકુલિકા છે. તેમાં વચ્ચે ચૌમુખજી તરીકે ચાર જિન મૂર્તિઓ અને તેની નીચેના ભાગમાં ચારે તરફ ચર્ચને પગલાં બેડી ૨૦ છે. લગભગ આ દરેક પાદુકાઓ ઉપર સં ૧૮૨૨ ના વ્રેક સુદિ ૧૧ ને સુધવારના ટુંકા ટુંકા લેખો છે. પરંતુ તે બધા આ લેખને લગભગ મળતા જ હોવાથી અહીં આપવામાં આવ્યા નથી.

સરસ્વતી - પૂજા અને જૈનો

લેખક-શ્રીયુત સારાભાઈ મણિલાલ નવાખ

(આર્કિથોલોજિકલ ડીપાર્ટમેન્ટ, વડોદરા)

(ગતાંકથી ચાલુ)

વિભાગ ૨:— ભાગ બીજો કપડાં પરનાં ચિત્રો.

ચિત્ર ૬. આ ચિત્રની આકૃતિ માટે 'જૈનચિત્રકલ્પદ્રુમ' ગ્રંથના 'લેખનકળા' વિભાગમાં છાપેલાં ચિત્ર નં. ૭ની પ્રતિકૃતિ જૂઓ.

પાટણના સંઘના ફેફલીયાવાડાના ભંડારમાં આવેલા કપડાં ઉપર લખાએલા 'ધર્મવિધિપ્રકરણ અને કચ્છલીરાસ' નામના ગ્રંથના પ્રથમ પાના ઉપર સરસ્વતીદેવીની આકૃતિ માત્ર ચીતરેલી છે. આ ચિત્રવાળી પ્રતનો ઉલ્લેખ કરવાનું મૂખ્ય કારણ તે એ છે કે આજસુધીમાં દુનિયાભરમાં મળી આવેલા કપડાં ઉપરના ગ્રંથોમાં આખો ગ્રંથ આ એક જ છે, તે જ તેની વિશિષ્ટતા છે. આ ગ્રંથ વિ. સં. ૧૪૧૦ માં અગર ૧૪૦૮ માં લખાએલા છે.

ચિત્ર ૭. આ ચિત્રની પ્રતિકૃતિ ઈ. સ. ૧૯૧૩ માં લંડનથી પ્રસિદ્ધ થએલા The Journal of Indian Art and Industry નામના પત્રના ૧૨૭ માં નંબરમાં અમેરિકાના ઓસ્ટન મ્યુઝિયમના હિંદીકલા વિભાગના ક્યુરેટર શ્રીયુત ડો. આનંદકુમારસ્વામીએ લખેલા Notes on Jaina Art નામના નિબંધની સાથે છપાએલી ચિત્ર પ્લેટ નં. ૧૨ માં ચિત્ર નં. ૫૭ તરીકે છપાએલા એક કપડાં ઉપરના લગભગ પંદરમા સૈકાના જૈનચિત્રપટના વચલા વિભાગની જમણી બાજુએ છપાએલી છે.

ઉપર્યુક્ત ચિત્રમાં સરસ્વતી દેવીને ચાર હાથ છે. ઉપરના જમણા હાથમાં કમલનું ફૂલ તથા ડાબા હાથમાં પુસ્તક છે, અને નીચેના જમણા હાથમાં વીણા તથા ડાબો હાથ વરદ મુદ્રાએ છે, દેવી ભદ્રાસનની બેઠકે બેઠેલાં છે, બેઠકની નીચે બરાબર મધ્યમાં તેણીના વાહન તરીકે સામસામા એ હંસ પક્ષીઓની આકૃતિ ચીતરેલી છે. આ ચિત્રપટમાં દેવીના વસ્ત્રાભૂષણો વગેરેથી આ ચિત્રપટ પંદરમા સૈકાનો જ છે તેમ તુરત જ જણાઈ આવે છે.

ચિત્ર. ૮. પાલનપુરના રહીશ અને પુરાતન સંશોધનના વિષયમાં રસ ધરાવતા શ્રીયુત નાથાલાલ જગનલાલ શાહના સંગ્રહમાં વિ. સં. ૧૫૦૪ની સાલનો કપડાં ઉપર ચીતરાએલો એક વિજ્યપતાકા યંત્ર છે. તે યંત્રના ઉપરના મથાળાના ભાગમાં સોનાની શાહીથી ચીતરેલું સરસ્વતી દેવીનું એક સુંદર ચિત્ર છે જે હજુ સુધી અપ્રસિદ્ધ છે. તેમાં પણ દેવીને ચાર જ હાથ છે તેના આયુધો વગેરેનું વર્ણન બરાબર હાલમાં મને યાદ નથી અને તેમાં કંઈ વિશિષ્ટતા નહિ હોવાથી તેનો ઉલ્લેખ હું અત્રે કરી શકતો નથી.

ચિત્ર ૯. આ ચિત્રની પ્રતિકૃતિ માટે મારા તરફથી હવે પછી પ્રસિદ્ધ થનાર 'મંત્રાધિરાજ-ચિંતામણિ' નામના પુસ્તકમાં છપાયેલ યંત્ર નંબર ૬૪નું ચિત્ર જોવા ભલામણ છે.

વિ. સં. ૧૯૮૭માં અમદાવાદ મુકામે 'શ્રી દેશવિરતિધર્માધક સમાજ' તરફથી ભરવામાં આવેલા 'જૈન સાહિત્ય પ્રદર્શન' ના ચિત્રકલા વિભાગના ઝાંતરરી સેક્રેટરી તરીકે હું કાર્ય ઉપર હતો તે સમયે રજુ થએલ 'સંતિકર સ્તોત્ર યંત્ર' ના કપડાં ઉપરના રાજપુત સમયના એક સુંદર ચિત્રપટ ઉપરથી લીધેલા ચિત્રમાં અષ્ટદલકમલની રચના છે. જેમાં મધ્યકર્ણિકામાં પટ્ટકાણ્યંત્રની રચનામાં સોલમા તીર્થકર શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન છે. તેઓની આબુઆબુ બે ચામર ધરનાર ઇંદ્રો ચામર વીજે છે અને તેઓની ચારે બાબુએ બે પટ્ટકાણ્યંત્રની આકૃતિ છે તેમાં મંત્રો છે તેની આબુઆબુ ગોળાકૃતિમાં સંતિકર સ્તવની પહેલી ગાથા લખેલી છે અને ચારે બાબુ અષ્ટદલકમલની રચના છે જેમાં ચાર દિશાઓના ચાર દલમાં અનુક્રમે સરસ્વતીદેવી, ત્રિભુવનશ્યામિનીદેવી, યક્ષાધિરાજ અને લક્ષ્મીદેવીના સુંદર ચિત્રો છે; અને ચાર વિદિશાઓમાં બાકીની 'સંતિકર સ્તવ'ની ચાર ગાથાઓમાંની ત્રણ ત્રણ ગાથાઓ અનુક્રમે લખેલી છે. આ ચિત્રપટ ઉપર એક સ્વતંત્ર લેખ અવકાશે લખવા મારો વિચાર છે.

આ ચિત્રમાં સરસ્વતી દેવી સિંહાસન ઉપર પદ્માસનની બેકે બેકેલાં છે. દેવીના ચાર હાથ પૈકી ઉપરના જમણા હાથમાં પુસ્તક તથા ડાબા હાથમાં અક્ષયુત્ર (માળા) છે અને નીચેના બંને હાથમાં વીણા છે. સિંહાસનની નીચે હંસપદ્મીની આકૃતિ વાહન તરીકે ચીતરેલી છે, દેવીની બંને બાબુએ બે ચામરધારી દેવો ચામર વીંજતા દેખાય છે.

આ સિવાય કપડાં ઉપરનાં સરસ્વતી દેવીના ચિત્રો સેંકડોની સંખ્યામાં મળી આવે છે. પ્રત્યેક આચાર્ય મહારાજ પાસે 'સરિમંત્ર' ના કપડાંના પટ હોય છે અને સરિમંત્રની પાંચ પીઠો પૈકી બીજી પીઠ સરસ્વતી દેવીની સ્થાપના હોવાથી દરેક પટમાં તેણીનું ચિત્ર હોય છે.

વિભાગ ૨.—ભાગ ત્રીજો—કાગળપરનાં ચિત્રો

શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના કાગળ પરના સચિત્ર ધાર્મિક ગ્રંથોમાં મળી આવેલાં દેવી સરસ્વતીનાં ચિત્રો પૈકીનું સૌથી પ્રાચીન ચિત્ર સ્વર્ગસ્થ ઉપાખ્યાયજી શ્રીઓહનવિજયજીના સંગ્રહની પંદરમા સૈકાની કલ્પસૂત્રની સુંદર ચિત્રોવાળી પ્રતમાંથી મળી આવેલું છે.

ચિત્ર ૧૦. આ ચિત્રની પ્રતિકૃતિ જેવા ઇચ્છનારને મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલ 'જૈનચિત્રકલ્પદ્રુમ' નામના ગ્રંથમાં 'પ્લેક્ટિ નં. ૭૫ માં' જણાવેલું ચિત્ર નં ૨૩૮ જેવા લલામણુ છે.

લાકડાના બારીક નકશીવાળા ભદ્રાસનની વચ્ચે ચાર હાથવાળી સરસ્વતીની સુંદર મૂર્તિ વિરાજમાન છે. તેણીના ઉપરના જમણા હાથમાં પુસ્તક તથા ડાબા હાથમાં કમળ છે, બ્યારે નીચેના જમણા હાથમાં કમંડલુ અને ડાબા હાથમાં વીણા છે. વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત તેણીની સુડોળ પ્રતિકૃતિ બીજા કોઈ પણ ચિત્રમાં આવી રીતે ચીતરેલી મારા જેવામાં આવી નથી. ભદ્રાસનના આગળના ભાગમાં તેણીના ચરણકમળ પાસે હંસપદ્મીની આકૃતિ ચિત્રકારે રજુ કરેલી છે. તેણીના આસનની ઉપર બંને બાબુ એકેક મોર મુખમાં ડુલની માળા સહિત ચીતરેલો છે. આ ચિત્રની ચિત્રકળા ઉચ્ચી કક્ષાની ડાહ્યા શકાય.

ચિત્ર ૧૧. શ્રીહેમચંદ્રસૂરિકૃત શબ્દાનુશાસનવૃત્તિ ઉપરની ટીકાની Oxford & Bodelian Library ના સંસ્કૃત વિભાગની ૧૦૨ નંબરની પ્રતના પાના ૧ ઉપરથી

આ ચિત્ર મિ. બ્રાઉને લખેલા 'કાલક કથા' નામના અંગ્રેજી પુસ્તકના પાના ૧૨૨ ની સામે ચિત્ર નં. ૧૨ તરીકે સૌથી પ્રથમ છપાવેલું, તેના ઉપરથી મિ. બ્રાઉનની પરવાનગી લઈને 'જૈનચિત્રકલ્પદ્રુમ'માં પ્લેઈટ નં. ૭૯ માં ચિત્ર નં. ૨૪૮ માં છપાવેલું છે.

શિખરગદ્ધ દહેરીની અંદર જે અક્ષર (સરસ્વતીબીજ) ની મધ્યમાં દેવી સરસ્વતી વસ્ત્રાભૂષણોથી સુસજ્જિત થએલી વિરાજમાન છે. દેવીના ઉપરના અને હાથમાં પુસ્તક તથા કમલ છે અને નીચેના અને હાથમાં અનુક્રમે અક્ષસૂત્ર અને વીણા છે. વળી દેવીના આસનમાં તથા જેઠા અક્ષરની બહાર પણ અને ઠેકાણે હંસ ચીતરેલા છે. મિ. બ્રાઉને આ જે અક્ષરને ઝં અક્ષર તરીકે ઓળખાવ્યો છે.^૧

સરસ્વતીનું મંત્રબીજ જેઠા છે તે વાત જૈનમંત્રશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓને સુવિદિત છે, અને આ અક્ષર પણ જે છે. મિ. બ્રાઉન આ અક્ષરને ઝં તરીકે કઈ રીતે ઓળખાવે છે તેની સમજણ કાઠી પડતી નથી. આ ભૂલ થવાનું વાસ્તવિક કારણ તો મને તેઓનું જૈનમંત્રશાસ્ત્રના વિષયનું અજ્ઞાનપણું જ લાગે છે; પરંતુ તેમના જેવા ઈન્ટરનેશનલ રેપ્યુટેશનવાળા વિદ્વાને યારાયર તપાસ કર્યા વિના જેમતેમ લખી નાખવું તે વ્યાજબી તો નથી જ.

ચિત્ર. ૧૨. 'સમ્પ્રતી' નામની હિંદુ તાંત્રિક પ્રતનું આ ચિત્ર હોવા છતાં જૈનપ્રતોમાં ચીતરાએલાં દેવી સરસ્વતીના સ્વરૂપોને લગતું જ હોવાથી તેનું વર્ણન અત્રે કરવામાં આવ્યું છે. આ ચિત્રની પ્રતિકૃતિ જેવા ઈચ્છતાર મહાશયને પણ 'જૈનચિત્રકલ્પદ્રુમ'ની પ્લેઈટ નં. ૭૯ માં ચિત્ર નં. ૨૫૦ જેવા ભલામણ છે.

ચિત્ર ૧૦-૧૧ ની માફક જ આ ચિત્રમાં પણ દેવીને ચાર હાથ છે. વળી ઉપરના જમણા હાથમાં પુસ્તક તથા ડાબા હાથમાં કમલ અને નીચેના જમણા હાથમાં અક્ષસૂત્ર અને ડાબા હાથમાં વીણા છે. આસન કમલનું અને વાહન હંસનું જ છે.

આ ત્રણે ચિત્રો નંબર ૧૦-૧૧ અને ૧૨ વાળી પ્રતો મધ્યેની કાઠી પણ પ્રત ઉપર તે લખાયાની તારીખ નોંધેલી નથી છતાં તેમાં રજુ કરેલા દેવીના આભુષણો તથા વસ્ત્રોની રજુઆત ઉપરથી આ ત્રણે પ્રતો પંદરમા સૈકાની જ છે એમ નિર્વિવાદ કહી શકાય તેમ છે. આ ચિત્રો ઉપરાંત પંદરમા સૈકામાં ચીતરાએલી કલ્પસૂત્રની પ્રતોમાં ઘણી મોટી સંખ્યામાં દેવી સરસ્વતીનાં ચિત્રો મક્કી આવતાં હોવા છતાં જુદા જુદા વિષયોની ત્રણ પ્રતોનાં ચિત્રોનાં વર્ણન નમુના દાખલ અત્રે રજુ કરવામાં આવેલાં છે.

ચિત્ર ૧૩. આ ચિત્રની પ્રતિકૃતિ માટે ડો. આનન્દકુમારસ્વામીએ સંપાદન કરેલા 'Catalogue of the Indian collections in the Museum of Fine Arts, Boston' નામના પુસ્તકના ચોથા ભાગમાંની ચિત્ર પ્લેઈટ ૩૮ માં છપાવેલું સરસ્વતી દેવીનું ચિત્ર જેવા ભલામણ છે.

સત્તરમા અગર અઠારમા સૈકાની એક જૈનપ્રતના પાના ઉપરના આ ચિત્રમાં દેવી સરસ્વતી હંસપક્ષી ઉપર સ્વાર થએલી છે અને તેણીના ચાર હાથ પૈકી એક જમણા હાથમાં પુસ્તક પકડેલું છે અને ડાબા હાથ વરદમુદ્રાએ હોવાને જોઈએ તેના બદલે

1. Fig. 12. The Goddess Sarasvati in the Omkara symbol. From same MS. and same page.

ચિત્રકારે જુદી જ રીતે કાઠ પણુ જાતના ચિહ્ન વગર ખાલી રજુ કરેલો છે, ન્યારે ખીજા બે હાથથી વીણા પકડેલી છે. હંસપક્ષીના પગ નીચે પાણીની તથા પાણીમાં ઉગતાં કમલની રજુઆત કરીને દેવીને સરોવરની અંદર હંસપક્ષીની પીઠ ઉપર બેઠેલી બતાવવા પ્રયત્ન કરેલો છે. સામેની બાજુએ એક ભક્તપુરુષ છે જે પોતાનો કાબો હાથ ઉઠાવી કરીને તેમાં પકડેલો ચામર વીંજતો દેખાય છે. ન્યારે તેના જમણા હાથમાં એક ધાતુનું વાસણ પકડેલું છે જેમાં હંસપક્ષીના મુખમાં રહેલી મોતીની માળાનો નીચેનો ભાગ અંદર પડતો દેખાય છે. ભક્ત પુરુષની પાછળના ભાગમાં વળી એક છાંડવો ઉગેલો છે. આ ચિત્રમાંનો દેવીનો પહેરવેશ સત્તરમા સૈકા તથા અઠારમા સૈકાના ચિત્રોમાં રજુ કરેલા પહેરવેશોને આબહુબ મળતો આવે છે.

ચિત્ર ૧૪. શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય વિરચિત શ્રીપાલ-રાસની ઓગણીસમી સદીની એક પ્રતમાંનું આ ચિત્ર હજુ સુધી કાઠ પણુ ઠેકાણે પ્રસિદ્ધ થયેલ નથી.

આ ચિત્રમાં પણુ ચિત્ર ૧૩ ની માફક દેવી હંસપક્ષીની ઉપર સ્વાર થયેલી છે, તેણીને ચાર હાથ છે તે પૈકી બે હાથથી વીણા પકડેલી અને બે હાથમાં પુસ્તક રાખેલાં છે, આ ચિત્રમાં દેવીને સરોવરના બદલે લીલી હરિયાળી ભૂમિમાં વિહાર કરતી ચિત્રકારે રજુ કરેલી છે, દેવીને વસ્ત્રાભૂષણોથી એવી રીતે સુસજ્જિત કરવામાં આવી છે કે, ચિત્ર જોતાં જ જોનારને કાઠ દિવ્યશક્તિધારિણી દેવીનો ખ્યાલ આવી શકે છે,

આ ચિત્રો સિવાયના પણુ સેંકડોની સંખ્યામાં કાગળની પ્રતોના પાનાઓ ઉપર ચીતરાએલાં ચિત્રો મળી આવે છે, પરંતુ અહીંયાં તે માત્ર જુદાં જુદાં સ્વરૂપોનું જ વર્ણન આપવું યોગ્ય ધાર્યું છે.

આ પ્રમાણે મારી જાણમાં આવ્યાં તેટલાં દેવી સરસ્વતીનાં સ્વરૂપોનો ખ્યાલ આપવાનો મેં પ્રયત્ન કરેલો છે, તેમાં થવા પામેલાં સંભવનો તરફ વિદ્વાનો માફ ધ્યાન ખેંચીને મને ઉપકૃત કરશે એવી આશા રાખું છું.

પાશ્ચાત્ય દેશોના સાહિત્યમાં અને ધર્મગ્રંથોમાં પણુ સરસ્વતીની કલ્પના છે. ત્યાં જુદી જુદી કળાની જુદી જુદી અધિષ્ટાત્રી દેવી કલ્પવામાં આવી છે. આ સર્વને સામાન્યતઃ 'મ્યુઝ'ના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. પરંતુ આપણે ત્યાં તે કલ્પના જે રીતે વિકાસ પામી છે અને પ્રજા માનસમાં સરસ્વતી-પૂજા જે રીતે પ્રતિષ્ઠા પામી છે તેમાંનું ત્યાં કશું એ નથી.

જ્ઞાનનું સૌથી વિશેષ બહુમાન જૈનોએ કરેલું છે. અને તેથી જ જૈન સાહિત્યમાં સરસ્વતીનાં જુદા જુદા સ્વરૂપો જેટલાં વર્ણવામાં આવ્યાં છે તેટલાં ઇતર સાહિત્યમાં નથી વર્ણવામાં આવ્યાં. જ્ઞાનનું જે પ્રાધાન્ય અને જ્ઞાનપૂજનનું જે મહત્ત્વ જૈનશાસ્ત્રોએ ગાયું છે તે ઇતર સાહિત્યમાં નથી જોવામાં આવતું. તેનું કારણ જૈનશાસ્ત્રોનો મૂળ પાયો જ્ઞાન છે. સત્ય ઈરોઈર સમજવું અને તથા પ્રકારે આચરણ કરી આત્મોત્કર્ષ સાધવો એ જૈન-દર્શનનું પરમ ધ્યેય છે. પૂર્વકાળમાં વિજ્ઞાનવિચારમાં સૌથી વધારે મહત્ત્વનો ફાળો જૈનોએ આપ્યો છે. દરેક જૈનનું ધ્યેય કેવળજ્ઞાની બનવાનું છે અને કેવળજ્ઞાન એટલે દિશા અને કાળથી અબાધિત એવું સંપૂર્ણ જ્ઞાન. 'પહેલું જ્ઞાન અને પછી ક્રિયા' એ જૈન દર્શનનું ધ્યેય છે. જ્ઞાનક્રિયાઓ મોક્ષઃ । એ પણુ આ જ દષ્ટિનું નિરૂપણ કરે છે. જૈન શાસ્ત્રોમાં પણુ કહ્યું છે કે પઠમં નાથં તઓ દયા । 'પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી દયા.'

‘જ્ઞાનની અશાનતા ન કરાય’ એ જૈન માત્રનો મુખ્યલક્ષણ છે. અશાનતા એટલે અવગણના. જેવી રીતે દેવ-દેવીની મૂર્તિઓ તરફ કે મોટા રાજાઓ પ્રત્યે વર્તીએ તેવી જ રીતે જ્ઞાન અને જ્ઞાનના સાહિત્યો પ્રત્યે પણ આપણે અહુમાનથી વર્તવું જોઈએ. આજ કારણથી સ્વ. રણજીતરામ વાવાભાઈએ એક વખત કહેલું કે સરસ્વતીનું પિયર બ્રાહ્મણ છે; સાસરું જૈનો છે. કુંવારી છોકરી પિતાને ઘેર ફાવે તેમ ફરે - વાળ કે વસ્ત્રની પણ મર્યાદા ન હોય - એવી જ રીતે બ્રાહ્મણોનાં ઘરમાં પુસ્તક-પાનાં રખડતાં હોય, તેને વ્યવસ્થિત રીતે રાખવાની સાધારણ રીતે બ્રાહ્મણ ચિંતા ન કરે. તે જ છોકરી યોગ્ય ઉમ્મર થતાં સાસરે જાય કે તેનામાં અધી મર્યાદા આવે. એ સરખી રીતે વસ્ત્રો પહેરવાની - અંગ ઉપાંગો ઢાંકવાની મર્યાદાઓ જેમ સ્ત્રીકારે તેવી જ રીતે જૈનો જૈન શાસ્ત્રગ્રંથોની રક્ષા કરે - કરે છે.

જૈનોએ તેથી જ પ્રાચીન સમયમાં જિનમંદિરોમાં સરસ્વતીની મૂર્તિઓ ભરાવી હશે. જ્યારથી જૈનધર્મના અનુયાયિઓએ સરસ્વતી ઉપાસના મૂકીને લક્ષ્મીની ઉપાસનાને મહત્ત્વનું સ્થાન આપ્યું, ત્યારથી જિનમંદિરોમાં સરસ્વતીની મૂર્તિઓ ભરાવવી અંધ ધર્મ, સરસ્વતીની ઉપાસના પણ અંધ ધર્મ.

જૈનોએ પોતાનું ભૂતકાલીન સ્થાન પાછું મેળવવા માટે લક્ષ્મીની ઉપાસનાની સાથે સાથે વિસારે મૂકેલી સરસ્વતીની ઉપાસના - જ્ઞાનની ઉપાસના ફરીથી કર્યું જ છુટકા છે.

જૈન મત પ્રમાણે આત્મા જ્ઞાનસ્વભાવી છે. કોઈ પણ જ્ઞાન બહારથી આવતું જ નથી. અંદર અનંત જ્ઞાન ભરેલું છે. જેવી રીતે મેલથી ખરડાયેલું દર્પણ અંદરના તેજને દર્શાવી શકતું નથી તેવી રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના આવરણને અંગે આત્મા પોતાની અંદર રહેલા જ્ઞાનનો અનુભવ કરી શકતો નથી. જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું આવરણ જે દૂર થઈ જાય તો અંદર રહેલું જ્ઞાન જાગૃત થાય. આ કર્મો દૂર કરવાનાં અનેક સાધનો પૈકી મુખ્ય તપ છે. તપ કર્મોને બાળવાનું અમોઘ સાધન છે. તેથી તપ કરનાં આત્મા શુદ્ધ બને છે અને તેમાં અંદર રહેલું જ્ઞાન જાગૃત થાય છે. જ્ઞાન અને તપનો આ પ્રકારનો સંબંધ પાશ્ચાત્ય તત્ત્વજ્ઞાનમાં કોઈ પણ ઠેકાણે દર્શાવવામાં આવ્યો હોય તેવું જાણ્યું નથી. જૈનેતર દર્શનોમાં તેનો સામાન્યપણે ઉલ્લેખ છે; પણ સળંગ વિચારસરણીપુરઃસર જ્ઞાનની મીમાંસા અને તથા પ્રકારે ધાર્મિક જીવનની ઘટના જૈન શાસ્ત્રોએ જ કરેલી છે. તેથી દરેક વર્ષની જ્ઞાનપંચમી (કારતક સુદી ૫) ના દિવસે જૈનો જ્ઞાનપૂજનની સાથે સાથે ઉપવાસ કરે છે, પૌષ્ઠ વ્રત લે છે, જ્ઞાનના જપ જપે છે અને જ્ઞાનને વંદના પણ કરે છે. જૈનો વળી જ્ઞાનનું ઉદ્ઘાપન અથવા તો ચાલુ ભાષામાં ઉજમણું પણ કરે છે, જે જૈનોની જ્ઞાન વિષયક ઉત્કટ ભાવનાનું સૂચન કરે છે. આ પ્રકારે જૈનોમાં સરસ્વતી પૂજન - જ્ઞાનપૂજનનું વિધાન છે.

ભગવતી સરસ્વતીનું પ્રભુત્વ ત્રિકાળમાં અબાધત છે. તે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ પુરુષાર્થની સાધક છે, અજ્ઞાનરૂપી અંધકારોની અંજનશલાકા છે અને સમસ્ત જીવ માત્રની ઉન્નત ગામિની પ્રેરણા શક્તિ છે. એ અંધકારને અજવાળનારી, જ્ઞાનાધિષ્ટાત્રી ભગવતી પરમશક્તિને આપણાં સદાકાળ વંદન હો! વંદન હો! વંદન હો!

સંપૂર્ણ

મૂર્તિની પ્રાચીનતાના પુરાવા

લેખક—શ્રીયુત રતિલાલ લીખાભાઈ

(ગતાંકથી પૂર્ણ)

(૧૩) ઈ. સ. ના છઠ્ઠા સૈકા પહેલાં ગ્રીક દેશ સાહિત્ય, તત્ત્વજ્ઞાન, નાટ્યકળા, નૃત્યકળા, જ્ઞાન વગેરે માટે જગમશહૂર હતો. આ સમય અને પરમાત્મા મહાવીર દેવનો સમય લગલગ સરખો જ ગણી શકાય.

(૧૪) ઈ. સ. ના ૫૨૦ વર્ષ પહેલાં એક હગાઈ નામના ભવિષ્ય ભાખનારે (જૂના ટેસ્ટામેન્ટના ઉલ્લેખ પ્રમાણે) ચાર ભવિષ્ય કહ્યાં હતાં. તેમાંનું એક (૧) ઝેર્યાબેલ અને તેના મિત્રોને **જેરુસલેમનું મંદિર ફરીથી બાંધવાનો સલાહ** હતી.

(૧૫) પ્રારંભના કાળમાં ક્રિશ્ચિયન દેવજોમાં ચિત્ર અને મૂર્તિની પૂજન પ્રચલિત હતી. ઈ. સ. ના ચોથા સૈકામાં આમાં પરિવર્તન થયું અને મૂર્તિઓ સામે વિરોધ ઉઠ્યો. આ વખતે વાદવિવાદ પણ ખૂબ ચાલ્યા. પૂર્વદેશના સત્તાધીશ રાજા લીઓ ત્રીજાએ ઈ. સ. ૭૨૬ માં વ્યવસ્થિત રીતે મૂર્તિ-વિરોધી ચળવળ શરૂ કરી. વળી સત્તરમા સૈકામાં ઇંગ્લેંડના ખુરીટન નામના પક્ષે દેવજોના ઘણા ભાગોનો નાશ કર્યો હતો. આવા મૂર્તિ-વિરોધી પક્ષને આદિકાનોકલાર્ટ એટલે મૂર્તિભંગક પક્ષ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

(૧૬) રોમન કેથોલિક મતના ક્રિશ્ચિયન દેવજોમાં, ઈશુની મૂર્તિ, ચિત્ર કે ફનીન મેરીની મૂર્તિ કે ચિત્ર અને સાધુપુરુષોની મૂર્તિ કે ચિત્રનું પૂજન થાય છે.

(૧૭) પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકો કલાતી દૃષ્ટિએ મૂર્તિને માનવા તૈયાર છે.

(૧૮) કાઇરટ પહેલાં ૯૩૭ થી ૯૧૫ વર્ષ ઉપર જેરુસલેમની વિરુદ્ધમાં જેસોબોઆમ નામના રાજાએ ડાન અને બેથેલમાં સેનાના વાહરડાની પૂજની સ્થાપના કરી હતી.

(૧૯) કાઇરટ પહેલાં ૮૩૬ વર્ષ ઉપર જેહોયાડા નામના જેરુસલેમના વડા પાદરીએ ઈઝરાયેલની ગાદી પચાવી પાડી. આ વખતે તેની બહેન જેહોશલાએ પોતાના જેસા નામના ભત્રીજાને એક **મંદિરમાં** સંતાડી રાખ્યો હતો અને ત્યાં તેને છ વર્ષ સુધી ગુપ્ત રાખીને પછી ગાદી ઉપર બેસાડ્યો હતો.

(૨૦) જુના ટેસ્ટામેન્ટની છેવટની ચોપડીનું નામ મલાચી છે. આ ઈબ્રીશ પાઠખલના જુના ટેસ્ટામેન્ટની છેલ્લી ચોપડી છે અને તે કાઇરટ પહેલાંના ૭ઠ્ઠા સૈકાનું **મંદિર ફરીથી બાંધવા** પછી લખાયેલ છે અને તેમાં પાદરીઓના નૈતિક પતન અને સમાજના દુર્ગુણો વિષે લખાયું છે.

(૨૧) કાઇરટ પહેલાં ૪૨૦ વર્ષ ઉપર અનેનું કેલ્વનું **મંદિર** જુના ગ્રીક શહેરમાં હતું. અત્યારે એના અવશેષો પેસ્ટો નામના ગામમાં છે. આ જગ્યા અત્યારે મેલેરીયાના તાવની ખીમારી તરીકે જાણીતી છે.

(૨૨) ઈ. સ. ૧૭૪૮ માં શરૂ થયેલ પોમ્પાઈ શહેરના ખોદકામમાંથી ઘણા **મંદિરો**, રસ્તાઓ, દુકાનો તથા બીજા ઘણા વસ્તુઓ મળી આવી છે.

(જુઓ પાનું ૭૭)

શ્રીમાન હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ નિર્મિત

સાધુમર્યાદાપદક

સંપાદક:—મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજી

હમણાં થોડા જ સમય પહેલાં શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભા-ભાવનગર તરફથી “ સાધુમર્યાદા-પદક ” નામનું એક નાનકડું પુસ્તક પ્રકાશિત થયું છે. તેમાં બુદ્ધા બુદ્ધા આચાર્યોએ પ્રવતવિલા ચાર પદકોનું અભ્યાસની ચાલુ શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં ભાષાંતર આપવામાં આવેલ છે. પ્રસ્તુત પદક પણ તેમાં આપવામાં આવ્યું છે. આ પદકની, ઇતિહાસ અને ભાષાની દૃષ્ટિએ, ખાસ મહત્તા હોઈ અક્ષરશઃ મૂળ-જૂની ગુજરાતી ભાષામાં એ અહીં આપવામાં આવે છે. જેથી વિદ્વાનોને એ ઉપયોગી થઈ પડે.

આ મર્યાદાપદકનું અસલ પ્રાચીન પત્ર (પાનું); શ્રીમાન વયોવૃદ્ધ પંન્યાસજી શ્રી હિતવિજયજી મહારાજના ઘણેજીરાવ (મારવાડ) ના જ્ઞાનભંડારમાંથી તેમના શિષ્ય શ્રીમાન પંન્યાસજી શ્રી હિતવિજયજી ગણીદ્વારા મને પ્રાપ્ત થયું છે, તેથી આ સ્થળે તેમનો આભાર માનવો યોગ્ય સમજી છે. વિદ્વાનો અને અનુભવિઓને આ પાનાની ભાષા-લખાવટ વગેરે ઉપરથી તેના પ્રાચીનપણાની ખાતરી થશે.

— સંપાદક

॥ શ્રી ॥

॥ પદ્મ ॥ શ્રીહીરવિજયસૂરિભિઃ સામાન્યયત્નોનામભિગ્રહટિપ્પા લિખ્યતે : ॥

- (૧) જ્ઞાન યોગિ દેવ બુદ્ધારવા દિનપ્રતિ ॥
- (૨) દિનપ્રતિ નકરવાલી ૧ ગુણવી ॥
- (૩) દિનપ્રતિ વડાની વીસામણ કરવી ॥
- (૪) જ્ઞાન શક્તિ દિનપ્રતિ ગાથા ૧ અથવા પદ પિણુ ભણવું ॥
- (૫) પડિકમાળ કાયા પછી ૧ મચ્છાએ અણુસદ્ધિ આ લગિ ૧ તથા આહાર કરતાં ૧ ઉપધિ સીદા પડિલેહતાં ૧ માર્ગે હીડતા ઓલવું નહી ॥
- (૬) દિનપ્રતિ સજ્જાય સહસ ૧ ગુણવું ॥
- (૭) પાત્રાં ૧૭ ઉપરાંત રાખવા નહી ॥
- (૮) જન્મ-વપદિ માસપ્રતિ ઉપવાસ ૬ કરવા ॥
- (૯) પ્રથમ દિને પારણાતી યતિનિ વિગિ ૨ ખીત્તનિ વિગિ ૧ ખીજે દિને વિગિ ૨ ઉપરાંત ન કલ્પે ॥
- (૧૦) માંઘ-માર્ગાદિ કારણ વિના જન્મ-વપદિ ત્રિવિહાર ખીઆસણું કરવું
- (૧૧) મોટકા કારણ વિના દિવસિ [તથા] પોરસીમાદિ ન સુવું ॥
- (૧૨) દિનપ્રતિ ડૂયાં ૩ ઉપરાંત ન કલ્પે ૧ વાધવું ૧ ખરડિઉં ગુરુ આપિ તેહની જયણા ॥
- (૧૩) અટચાદિ કારણ વિના માર્ગાતીત ક્ષેત્રાતીત કાલાતીત (ત) વાર (રિ) વિના ન કલ્પે ॥
- (૧૪) નવા બુંના કલપડા સાત, કાંચલી ૧, ચલોટા ૭, સંચારિઉં ૧, ઉત્તરણું ૧ ઉપરાંત ન રાખવા ॥

- (૧૫) ગીતાર્થ માંડલિં બિહા વિના તક ૧, ઓદન ૨, ખાસું હુંચું ૩ વારિ ૪ એ ચ્યાર દ્રવ્ય ઉપરાંત ન લેવું । મોટિકે કારણે ગીતાર્થનિ પુઠ્ઠી લેવું ॥
- (૧૬) ગુંછા પારિક્ષાવણિયા વિના સીકી ઓઘાઈ તેહને ગીતાર્થ (થિં) આંબિલ કરાવવું ॥
- (૧૭) છ ઘડીમાંહિં સ્થંડિલાદિ કારણે આહિર ન જવું । કદાચિત્ જઈ તું ગીતાર્થ તેહને આંબિલ કરાવવું । અથવા આગલેં રાખી સજ્જાય સહસ ૧ ગુણાવવું ॥
- (૧૮) અકાલ સંજાઈ આંબિલ કરવું ॥
- (૧૯) ચઉમાશાનુ છઠ્ઠ, સંવચ્છરીનુ અક્રમ મોટકા કારણ વિના ન મુકવું ॥
- (૨૦) પાડિહારી કાંબલુ વસ્ત્ર સર્વથાં ન લેવું ॥
- (૨૧) નીખારીઓ વસ્ત્ર વણું પરાવર્ત્ત કરી વાવરવું ॥
- (૨૨) ક્રિયાનિષાંતુષાંનવિધિ કરવાનું અપ વિશેષથી કરવું ॥
- (૨૩) આણપડિસેહિઉ વસ્ત્ર ન વાપરવું ॥ ૧૬૦ ॥
- (૨૪) ગીતાર્થે પણિ પૂર્વોક્ત મર્યાદા પાળવી । અનઈ સંઘાડીયાઈ પલાવવી । ન પાલે તુ ગુરુને જણાવવું ॥
- (૨૫) તથા ત્રિવિહાર એકામણું કરવું ॥
- (૨૬) પેત્રીશ એવ પાલવા । પાંત્રી એલનુ પુકુ ૧, આર એલનું પુકુ ૧, જાનનું પુકુ ૧ ત્રિહું ચઉમાશ સંભલાવવું ।
- (૨૭) નગર ત્રણ તથા નગરનિ પુરઈ સર્વ થઈનિ માશ ૩ રહવું ॥
- (૨૮) અને જે ગીતાર્થ પાટીઈ બિસે તેણિ માશકલ્પાદિ મર્યાદા પલાવવી । અને કાઈ ન પાલઈ તુ ગુરુનિ જણાવવું । તથા પાટીઈ બીણુ ગીતાર્થ આર્થિ તિવારઈ પોતાના માશકલ્પમાંહિ જેહને જેતલા દિન થયા હૂઈ તે શર્વ નવા ગીતાર્થનઈ દિખિ આપને કહિં એહવી મર્યાદા તુમ્હો પલાવયો । એહવી મર્યાદા પાલી પલાવી સર્કિ તેણિ પાટીઈ બિશવું । કાઈ યતી માશકલ્પાદિ મર્યાદા લોપસિં તુ પાટીઆના બિસનારનિ કપકું આવશિ ।
- (૨૯) મિલિત યોગિ કદાચિત્ અંધ કેરૂં વસ્ત્ર પાત્ર રાખતું (વું) । સાધારણ રાખવું । પણ કુણુની નિઆઈ નહીં ॥
- (૩૦) પંચાશ વરશમાંહિનિ ગીતાર્થઈં શ્રાવિકાની (નઈ) આલોચણુ ન દેવી ।
એ સઘલી મર્યાદા આશ્રી સારણા વારણાદિક । શ્રી વિજયસેનસૂરી । ૭ । શ્રી વિમલહર્ષ ગ. । ૭ । શ્રી શાંતિચંદ્ર ગ. । ૭ । કલ્યાણવિજય ગ. । ૭ । શ્રી શોભવિજય ગ. । વિશેષથી કરવી । સકલ ગણુ મધ્યે । પણ જાણિને ઉપેક્ષા ન કરવી ॥ ઇતિ ભદ્રમ ॥ શ્રીરસતું ॥ સંવત્ ૧૬૪૬ વર્ષે । પોપાશિત ૧૩ શુક્રે શ્રીપત્તનગરે ॥
શ્રી હોરવિજયસૂરિમિલિંલ્યતે । સમસ્ત સાધુ-સાધ્વી । શ્રાવક-શ્રાવિકા યોગ્યં । શ્રી વિજયદાંનસૂરિપ્રસાદીકૃત સાત એલનું અર્થ આશ્રી વિપત્તદ ટાલવાનિ કાળિ તેહજ સાત એલનું અર્થ વિવરીને લિખીઈ છઈ । તથા બીજન પિણુ કેતલાએક એલ લિખીઈ છઈ । તથા —
- (૧) પરપક્ષીનઈ કુણું કિશિઉ કિડીન વચન ન કહિવું ।

- (२) तथा परपक्षीकृत धर्मकार्यं सर्वथा अनुमोदवा योग्य नही । धम कृणुं न कळिवुं । ये माटिं दानंइयिंपणुं । स्वभाविं विनीतपणुं । अल्प कषाठपणुं । दयालपणुं । परोपकारीपणुं । लव्यपणुं । दाषि(क्षि)णालपणुं । प्रियसाधीपणुं धृत्यादिक ये ये मार्गानुसारी धर्मकर्तव्यां ते जिनशासनथकी अनेरां समस्त श्रव समधिच्यां शास्त्रनिं अनुसारिं अनुमोदवा योग्य जणुाछं छं तु नैतुनुं परपक्षी सभंधी मार्गानुसारी धर्मकर्तव्य अनुमोदवा हुआ अे वात सिअे कळिवु ॥
- (३) तथा गच्छनायकनिं पूछिया विना शास्त्र सभंधिनी किसी नवी प्ररपणा न करवी ॥
- (४) तथा दिगंअर सभंधि चैत्य १, केवल आरुप्रतिष्ठित चैत्य २, द्रव्यविगीनिं द्रव्यधं निष्पन्न चैत्य ३, अे त्रष्य-चैत्य विना भीमं सधलाधं चैत्य वांदावा पूजवा ज्ञेय जणुवां । अे वातनी शंठा न करवी ॥
- (५) तथा स्वपक्षीना धरनिं विषधं त्रिणुनी अवंदनिक प्रतिमा हुधं ते साधुनें वासक्षेपे वांदावा पूजवा ज्ञेय थाधं ॥
- (६) तथा साधुनी प्रतिष्ठा शास्त्रिं छं ॥
- (७) तथा साधुभिंकवात्सत्य करतां स्वजनादिक सभंध लणुी कदाचित् परपक्षीनिं जिनवा तेडि तु तेमाहिं साहमीवात्सत्य शेक न थाधं ॥
- (८) तथा शास्त्रोक्त देशविसंवादी निह्व सात, सर्वविसंसादी निह्व अेक, अे टाली पीला कुणुनि निह्व न कळिवा ॥
- (९) तथा परपक्षी संधाति यर्चांनी उदीरणा न करवी, परपक्षी कोठ उदीरणा करि तु शास्त्रनिं अनुसारिं उत्तर हेवुं । पणुि उलेश वाधि तिभ न करवुं ॥
- (१०) तथा श्रीविज्यदानसूरि अडुजनसमक्ष जलशरणु कीधुं ये ' उत्स्रकंहकुदाल ' ग्रंथ ते तथा तेमाहिल्लं असंभत अर्थ भीम कोठ शास्त्रमाहिं आंणुिउ हुधं तु तिहां ते अर्थ अप्रमाणु जंणुवुं ॥
- (११) तथा स्वपक्षीय सार्थनिं अयोगि परपक्षी सार्थिं यात्रा कर्था माटिं यात्रा शेक न थाधं ॥
- (१२) तथा पूर्वार्थानिं वारिं ये परपक्षीकृत स्तुतिस्तोत्रादिक कळवांता ते कळेतां कुणुनि ना न कळधवी ॥ छ ॥
- अे भोलथी कोठ अन्यथा प्ररूपधं तेहने गुरुने तथा संधनूं इअकु सही ॥ ३ ॥ धति लदम ॥ अ ॥ श्रीस्तु ॥ इत्याणुमस्तु ॥ ॥ श्री ॥

(७४मा पातानुं अनुसंधान)

(२३) भटालीना राम शहेरने पाये काष्ठरुता, ७५३ वर्ष पहेलां नंआये हतो. अहीया जोगरुस नामना राजअे अने तेथी पक्षीना भीम राजअेके कलामय भंदिरे। वजेरे अंधाव्यां हतां.

उपर कळेला आ अथा दाअलाअेथी आपणुे स्पष्ट रीते समजअे छीअे के आत्मसाधना माटे भूतिं अने मंदिर अे अहु ज जरी वस्तु छे अने कोठ पणु आत्म-इत्याणुने धरुछती प्रज अेना वगर न ज यलापी शके. (संपूर्ण)

મહાપ્રભાવશાલી પુરુષાદાનીય
શ્રી સ્તંભ ન પાર્શ્વ ના થ
 લેખક—આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી

શ્રી અભયદેવસૂરિજી મહારાજના સ્વર્ગવાસના સંબંધમાં પ્રભાવક-ચગ્રિત્રમાં કહ્યું છે કે- સૂરિજી મહારાજ પાટણમાં કર્ણુ રાજના રાજ્યમાં દેવલોક પામ્યા. આ વાક્યનો અર્થ એમ પણ સંભવે છે કે- કર્ણુના રાજ્ય-કાલમાં તેઓ પાટણમાં સ્વર્ગવાસ પામ્યા. ખીજાઓ આ બાબતમાં એમ પણ વિચાર જણાવે છે કે, જે સમયે કર્ણુ રાજ પાટણમાં રાજ્ય કરતો હતો, તે વખતે સૂરિજી સ્વર્ગે ગયા. પરંતુ પદ્માવલિઓના લેખ પ્રમાણે તે ઘણાખરા એમ માને છે કે, કપડવંજમાં સૂરિજી સ્વર્ગે ગયા. સંવતનો વિચાર એ છે કે પદ્માવલિમાં સં ૧૧૩૫ માં સ્વર્ગે ગયા, એમ કહ્યું, ત્યારે ખીજો મત એ પણ છે કે ૧૧૩૬ માં સ્વર્ગે ગયા.

ઉપર જણાવેલા વૃત્તાંતમાંનો કેટલોક વૃત્તાંત શ્રી ગિરનારના લેખને અનુસારે જણાવેલ છે. વિ ૦ સં ૧૩૬૮ ની સાલમાં આ બિંબને ઉપદ્રવના કારણે ખંભાતમાં લાવવામાં આવ્યું. એથી એમ જણાય છે કે- કલિકાલ સર્વજ્ઞ આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી અને મંત્રિ વસ્તુપાલના સમયમાં આ પ્રતિમાજી થાંભણા^૧ ગામમાં હતાં. તે સૂરિજી મહારાજની દીક્ષા આ જ સ્તંભતીર્થ (ખંભાત)માં થઈ છે. અહીંના રહીશ મહાશ્રાવક ઋષભદાસ કવિએ હિતશિક્ષાનો રાસ બનાવ્યો છે.

મહાચમત્કારિ નીલમમણિમય શ્રી સ્તંભનપાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની વર્તમાન બીના આ બિંબનાં દર્શનાદિ કરવાથી કોઈ વગેરે નાશ પામે છે. મંત્રિ પેથડના પિતા શ્રી દેહ સાધુનાં બેડીનાં બંધન આ પ્રતિમાના ધ્યાન માત્રથી તત્કાલ તૂટી ગયાં. તેથી જેમ આ બિંબની ભક્તિ કરવાથી વિધનો નાશ પામે છે તેમ અશાતના કરનાર જીવ મહાદુઃખી બને તે વાત નિઃસંદેહ છે.

સ્તંભતીર્થ (ખંભાત) ના રહીશ, દાનવીર શેઠ અમરચંદ પ્રેમચંદના સુપુત્ર શેઠ પોપટભાઈના વખતમાં આ નીલમમણિમય ચમત્કારિ બિંબ કાષ્ઠમય મંદિરમાં મૂલનાયક તરીકે બિરાજમાન હતું. એક વખત આ રત્નમય પ્રતિમાને જોઈને એક સૌનીની દાનત બગડી અને તે એ પ્રતિમાને કચાંક ઉપાડી ગયો. પરંતુ શેઠ શ્રી પોપટભાઈના માતાજીના, એ પ્રતિમાજીનાં દર્શન

૧. આણંદ સ્ટેશનની નજીકમાં આ ગામ છે. એનું જૂનું નામ સ્તંભનપુર હતું.

૧૯૯૨

શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથ

૭૯

કર્ચા પછી જ લોજન કરવાના, અભિગૃહરૂપ તપના પ્રભાવથી એ પ્રતિમાજીની જલદી ભાળ લાગી. આ પછી શ્રી સંઘે ફરીને કોઈની દાનત ન બળકે અને આવો પ્રસંગ ન બનવા પામે એ આશયથી એ રત્નમય પ્રતિમાજી ઉપર શ્યામ લેપ કરાવ્યો. તેથીજ નીલમમણિમય છતાં અત્યારે તે પ્રતિમા શ્યામ દેખાય છે.

શ્રી સંઘના પ્રયાસથી વિં સં ૧૯૮૪ માં નવીન દહેરૂં તૈયાર થયું. અને તેમાં મૂલનાયક તરીકે આ બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવવા માટે શ્રી સંઘે તપોગચ્છાધિપતિ, શાસનસમ્રાટ, ગુરુવર્ય, આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજને માતર તીર્થમાં પધારવાની વિનતિ કરી. જેથી સપરિવાર સૂરિજી મહારાજ ત્યાં પધાર્યા અને વિં સં ૧૯૮૪ ના ફાગણ સુદ ત્રીજે શુભ સુહૃત્તે શ્રી સંઘે શ્રી ગુરુમહારાજના હાથે મહોત્સવ પૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રતિષ્ઠાના શુભ પ્રસંગે અહીંના શ્રી સંઘે તથા બહારગામના ભાવિક ભવ્ય જીવોએ પણ સારો ભાગ લીધો હતો.

મૂલનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાના પડખેના ભાગમાં રહેલ મોટાં શ્યામ પ્રતિમાજી પાછળના ભાગમાં પોલા છે, જે પોલાણમાં મૂલનાયકજી રહી શકે છે. એથી ઉપદ્રવના પ્રસંગે મૂલનાયકના રક્ષણ માટે તેમ કર્યું હોય એમ અનુભવિ ગીતાર્થ પુરૂષો કહે છે.

છેવટે એ બીના જણાવવી બાકી રહે છે કે - વિવિધતીર્થકદપમાં આચાર્ય શ્રી જિનપ્રભસૂરિજીએ આ બીના જણાવતાં કહ્યું છે કે - આચાર્ય શ્રી અભયસૂરિએ પ્રકટ કર્યા બાદ આ પ્રતિમાજી કાંતિપુરીમાં ફરી પણ અમુક ટાઈમ સુધી રહ્યાં. પછી કેટલાક સમય સુધી સમુદ્રમાં રહ્યાં. ત્યાર બાદ ઘણા નગરોમાં પણ રહ્યાં હતાં. (એથી એમ પણ સંભવે છે કે ત્યાર બાદ વિં સં ૧૩૬૮ માં ખંભાતમાં આવ્યાં હશે.) માટે ભૂતકાલમાં આ પ્રતિમાજી કયે કયે સ્થાને રહ્યાં અને ભવિષ્યમાં રહેશે એ બીના કહેવાને માનવ સમર્થ નથી. પાવાપુરી, ચંપાપુરી, અષ્ટાપદ, સમેતશિખર, કાશી, નાસિક, મિથિલા નગરી, રાજગૃહી આદિ તીર્થોમાં પૂજા, યાત્રા, દાનાદિ કરવાથી જે પુણ્યાનુભવો ધિપુણ્ય, ખંધ, નિર્જરા આદિ લાભ મળે, તે લાભ અહીં શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વપ્રભુના ફક્ત ભાવ-વિધિપૂર્વક દર્શન કરવાથી મળી શકે છે. આ પ્રભુને વંદન કરવાના વિચારથી, માસખમણ તપનું અને ઉદ્ધાસ પૂર્વક વિધિ સાચવીને પ્રભુ બિંબને જોવાથી છમાસી તપનું ફલ મલે છે, તે પછી દ્રવ્ય-ભાવ-લેદે પૂજાદિ ભક્તિ કરવાથી વધારે લાભ મળે તેમાં નવાઈ શી? આ લોક સંબંધિ અને પરલોક સંબંધિ સકલ મનોવાંછિતો તત્કાલ પૂરવાને આ બિંબ સમર્થ છે. આ બિંબને હંમેશા ત્રિકાલ નમસ્કાર કરનારા જીવો પરભવમાં વિદ્યાવંત, અદીન અને ઉત્તમ રૂપવંત થાય છે અને ઉત્તમ

કુલમાં જન્મ પામી કુપુત્ર, કલત્રાદિનાં દુઃખો હઠાવી વિશિષ્ટ સંપદાઓ પામે છે. વળી જે ભવ્ય જીવ, પરમ સાત્ત્વિક ભાવે, આ પ્રભુની એક કૂલથી પણ પૂજા કરે, તે ભવિષ્યમાં ઘણા રાજ્યોને નમવા લાયક ચક્રવર્તી થાય છે; જે ભવ્ય જીવ અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરે, તેને ભવિષ્યમાં ઈંદ્રાદિની પદવી જરૂર મળે છે અને જે ભવ્ય જીવ ઘરેણાં આદિ ચઢાવી પૂજા કરે તે જીવ ત્રણે ભુવનમાં મુકુટ જેવો થઈને અલ્પ કાલે મુક્તિપદને પામે છે.

એ પ્રમાણે, શ્રી સંઘદાસ નામના મુનીશ્વરે આ શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથની ખીના ઘણા વિસ્તારથી કહી હતી. તેને સંક્ષેપમાં 'શ્રી પદ્માવતીની આરાધના કરીને શ્રી સીમંધસ્વામીને પૂજાવીને ઠેઠ સુધી શાસનરક્ષક તપાગચ્છની મર્યાદા કાયમ રહેશે' એવો સત્ય નિર્ણય મેળવી, શ્રી સંઘને કહી સંભળાવનારા શ્રી જૈનપ્રભસૂરિજીએ પ્રાકૃત ગદ્ય-પદ્ય રચનામાં જણાવી છે. તેને અનુસારે, ખીજા પ્રભાવકચરિત્રાદિ ગ્રંથોને અનુસારે તથા પ્રાચીન ઐતિહાસિક શિલાલેખ આદિ સાધનોને અનુસારે ટુંકામાં શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથનું ચરિત્ર મેં બનાવ્યું છે. દુર્ગતિના દુઃખોને દૂર કરનારું અને હાથી, સમુદ્ર, અગ્નિ, સિંહ, ચોર, સર્પ, શત્રુ, ગ્રહ, ભૂત, પ્રેતાદિના તમામ ઉપદ્રવોને નાશ કરનારું આ શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથનું ચરિત્ર હે ભવ્ય જીવો, તમે જરૂર વાંચો, વિચારો, સાંભળો અને સંભળાવો ! જેથી ભવિષ્યમાં ચિરસ્થાયી કલ્યાણમાલા તમને જરૂર મળશે.

જ્યાંના મંદિરમાં શાસનાધીશ્વર શ્રી જીવત્સ્વામિ મહાવીર મહારાજની અલૌકિક પ્રતિમા કે જે પ્રભુના વડીલ અંધુ રાજા શ્રી નંદીવર્ધને પ્રભુની હયાતીમાં ભરાવી હતી, અને ૧૯૮૫ ની સાલમાં જે બિંબની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી, તે બિંબ મૂલનાયક તરીકે છે, જ્યાં શાસન પ્રભાવક જગદુશાહ, જાવડશાહ આદિ મહાશ્રાવકો થયા છે અને જે મારા ગુરુવર્યની જન્મભૂમિ છે, તે શ્રી મધુમતિ (મહુવા) નામની પ્રાચીન નગરીમાં ગુરૂ મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના પસાયથી વિક્રમ સંવત્ ૧૯૯૨ ના કાર્તિક સુદ પંચમીને દિવસે પૂર્વે બનાવેલા સંસ્કૃત શ્લોકબદ્ધ ચરિત્રના ક્રમ પ્રમાણે આ ચરિત્ર બનાવ્યું.

આ ચરિત્ર બનાવવાથી ઉત્પન્ન થયેલા પુણ્યવડે હું એ જ ચાહું છું કે સર્વે જીવો શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથની સાત્ત્વિક ભક્તિ કરી મુક્તિ પદ પામે. ગુજરાતિ પદ્યમાં (પાંચ ઢાળ રૂપે) આ ચરિત્રને ટુંકામાં જાણવાની ઇચ્છાવાળા જીવોએ શ્રી મહાવીર પંચકલ્યાણક પૂજાદિ સંગ્રહમાં સ્તંભપ્રદીપ છપાવે છે તે જોઈ લેવો.

સંપૂર્ણ

૧. આ છુક, શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈ સંઘવીએ ૧૯૭૯ ની સાલમાં છપાવી છે. ખપી જીવો ત્યાંથી મેલવી શકશે.

ચંદ્રાવતીનો ઇતિહાસ

લેખક:—મુનિરાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી

આ પણે ચંદ્રાવતીની વર્તમાન પરિસ્થિતિનું અવલોકન કરી ગયા. હવે તેનો ભૂતકાલીન ઇતિહાસ અને જૈનોનો સંબંધ વગેરેનું અવલોકન કરીએ !

રાજવંશ—ચંદ્રાવતીનો ભૂતકાલીન ઇતિહાસ ઘણો ઉજ્જવલ છે. તેના રાજ્યો મુખ્યત્વે પરમાર વંશીઓ હતા, અને તેઓ ગુજરાતના સામંત કહેવાતા. પરમાર વંશનો પહેલો રાજા **ધુમરાજ** થયો, એમ મળે છે. પરંતુ એનો સમય કયો હતો તે અઘાવધિ અનિશ્ચિત જ છે. તેની પછી ઉત્પલરાજ, તેનો પુત્ર અરણ્યરાજ, તેનો પુત્ર કૃષ્ણરાજ જેનું ખીણું નામ કાન્હડદે^૧ પણ મળે છે અને તેનો પુત્ર ધરણીવાહુ થયો.

આ ધરણીવાહુ ઉપર ગુજરાતના પ્રથમ સોલંકી રાજા મૂળરાજદેવે ચઢાઈ કરી; ધરણીવાહુ ઘણીવાર તેનાથી હારી અને નાકો અને હથુડીમાં ધવલરાજનો આશ્રય લીધો.^૨ પરંતુ પ્રતાપી અને આગ્રહી મૂલરાજે અન્તે તેને હરાવ્યો અને પોતાના તાબે કર્યો. ચારથી આશુના પરમારો ગુજરાતના તાબેદાર સામંતો થયા.

ધરણીવાહુનો પુત્ર મહીપાલ છે જેનું ખીણું નામ દેવરાજ છે, એમ શિલાલેખોમાં મળે છે. એનું એક તામ્રપત્ર વિ. સં. ૧૦૫૯ નું ઉપલબ્ધ થયું છે જેમાં એનું નામ દેવરાજ મળે છે. તેનો ઉત્તરાધિકારી ધંધુક થયો. ધંધુકને ગુર્જરેશ્વરોનું આધિપત્ય સ્વીકારવામાં અપમાન અને માનહાનિ ભાસ્યાં, જેથી તેને તેના સમકાલીન પ્રતાપી ગુર્જરેશ્વર ભીમદેવ (ભીમઆણવાળી, જેને પ્રથમ ભીમદેવ પણ કહે છે) સાથે વિરોધ થયો હતો. એવામાં મહમદ ગીજનીએ હિન્દ ઉપર ચઢાઈ કરી અને હિન્દુઓનું પ્રસિદ્ધ તીર્થ **સોમનાથ પટ્ટણુ** લુટ્યું. ભીમદેવ તેમાં હાર્યો અને નાસીને કંથકોટના કિલ્લામાં ભરાયો. આ પરિસ્થિતિનો લાભ લઈ ચંદ્રાવતીના પરમારોએ સ્વતંત્ર રાજવીનો ઝંડો ફરકાવ્યો. પરંતુ મહમદ ગીજનીના ગયા પછી ટુંક સમયમાં જ ગુર્જરેશ્વરે પુનઃ ગુજરાત કબજે કરી પોતાનો પ્રતાપ જમાવ્યો. એમાં પ્રસિદ્ધ મહામંત્રી વિમલ પણ હતો. ગુજરાત ઠરીને ઠામ થયું કે ગુર્જરેશ્વરે ચંદ્રાવતી તરફ નજર માંડી અને મહામંત્રી વિમલને સૈન્ય

૧. કાન્હડદે પ્રબંધ ગુજરાતના એક કવિએ બનાવેલ છે. કદાચ તે આજ હોય. તેની શોધખોળ થવાની જરૂર છે.

૨. આ સંબંધીનો ઉલ્લેખ મારવાડના ગોડવાડ જિલ્લાના વિગ્નપુરની પાસેના હથુડીનાં રાજા ધવલનો એક શિલાલેખ જે વિ. સં. ૧૦૫૩ નો છે તેમાં મળે છે. આ હથુડી કે જેને હસ્તિકુન્ડી તીર્થ કહે છે તે પ્રસિદ્ધ જૈનતીર્થ રાતા મહાવીર તરીકે પણ કહેવાય છે. હસ્તિકુન્ડીનો મોટો શિલાલેખ અજમેરના મ્યુઝીયમમાં છે. જે અમે હમણાં જ નજરે જોયો છે. જેની નકલ એપીગ્રાફિકા ઇન્ડિયામાં છપાયેલ છે અને તે ઉપરથી પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસવિત્ શ્રીમાન્ **જિનવિજયજીએ** પોતાના લેખસંગ્રહ ભાગ ખીજમાં એ લેખ અને તેનું વિસ્તૃત વિવેચન પણ પ્રગટ કર્યું છે. બની શકશે તો શ્રી રાતા મહાવીરજીના ઇતિહાસમાં આ લેખ પ્રગટ કરીશ.

लक्ष यंद्रावती श्रुतवा भोक्त्या, विमलने। प्रताप, धाक, रणकुशलता अने सुत्सहीपणाने ते वपते गुजरातमां सिद्धो भेडो हतो, यंद्रावतीना परमारोअे सांलळुं के विमल सैन्य लक्ष आवे छे अेटले युद्ध तो थयुं परंतु धंधुक हारीने नाडो अने धारानगरीना प्रसिद्ध **लोणराण** के ने परमार हता अने आ वपते यित्तोडना किल्लाभां रडेटा तेनी शरणे पहोंची गयो, विमले यंद्रावती कण्ठे कथुं, परमारोने वश कर्था अने तेमने गुजरातना सामंत यनाव्या अेटलुं न नहि परन्तु यित्तोडना किल्लाभां लरार्ध भेडेला यंद्रावतीनरेश धंधुकराजने समजवी, पुनः पाछो गोलावी तेनी गादी तेने सोंपी अने गुजरात अने गुर्जेश्वरानी आजा मनावी, लीमडेवे विमलने लानेो हंडनायक यनाव्यो।

विमले लां न्ध आशु गिरिराजनी महत्तानुं माप करी त्यां सुंदर कारीगरीवाणं जैनमंदिर यनाववानेो निश्चय कर्था अने जिनवरेन्द्रो उपर परम लक्षित अने ६६ अनुरागथी प्रेरार्ध उदारताथी करौडो इपिथा अर्थां **विमलवसही** नामनुं आदिनाथ लगवानुं प्रसिद्ध मंदिर यनाव्युं।^३

३. आ मंदिरनी महत्ता समजवा माटे नीयेना त्रणु अलिप्रायो उपयोगी थर्ध पडशे।

(१) लारतना प्रसिद्ध पुरातत्त्वविद् अने धतिहासकार श्रीमान गौरीशंकरल ओजा लपे छे:—

भीमदेव ने विमलशाह को, जो पोरवाड जाति का महाजन था अपनी तरफ से दंडनायक (सेनापति) नियत कर आवुपर भेज दिया, जिसने धंधुक को चित्तोड से बुलाया और उसीके द्वारा भीम को प्रसन्न करवा दिया। फिर उस (विमलशाह) ने आवुपर वि. सं. १०८८ (इ. स. १०३१) में विमलवसही नामक आदिनाथ का जैनमंदिर करोडों रुपये लगाकर बनवाया।

—“सिरोहीराज्य का इतिहास”

(२) मंत्रीश्वर विमलशाहना आ अइल्लूत न्गप्रसिद्ध मन्दिरनी अनुपम कला, रचना-आंधली अने सुक्ष्मनित्रकाम न्नेध कर्नल टोड मुग्ध थया हता, तेमना उद्गारेो आ प्रभाणे छे:—

हिन्दुस्तानभर में यह मन्दिर सर्वोत्तम है, और ताजमहल के सिवाय कोई दुसरा स्थान इसकी समानता नहीं कर सकता। इसके पास ही लणवसही नामक नेमनाथ का मन्दिर है जिसको लोग वस्तुपाल-तेजपाल का मन्दिर कहते हैं। यह मन्दिर प्रसिद्ध मंत्री वस्तुपाल के छोटे भाई तेजपालने अपने पुत्र लणसिंह तथा अपनी राणी अनुपमादेवी के कल्याण के निमित्त करोडों रुपये लगाकर वि. सं. १२८७ (इ. स. १२३१) में बनवाया था। यही एक दुसरा मन्दिर है जो कारिगरी में उपर्युक्त विमलशाहके मन्दिर की समता कर सकता है।

(३) प्रसिद्ध धतिहासविद् विश्वेश्वरनाथ रेडि “आशु के परमार” नामक लेखमां लपे छे के:—

x x x विक्रम संवत् १०८८ में इसी विमलशाह ने देलवाडे में आदिनाथ का प्रसिद्ध मन्दिर बनवाया। मन्दिर बहुत ही सुन्दर है। वह भारत के प्राचीन शील का अच्छा नमुना है। उसके बनवाने में करोडों रुपये लगे होंगे।

—सरस्वती, भा. १६, अंक ५, पृ० २८६.

૧૯૯૨

ચંદ્રાવતીનો ઇતિહાસ

૮૩

ધંધુકનો ઉત્તરાધિકારી તેનો મોટો પુત્ર પૂર્ણપાલ વિ. સં. ૧૦૯૯ સુધી ચંદ્રાવતીનો રાજા હતો. તેની પછી તેનો નાનો ભાઈ કૃષ્ણરાજ રાજા થયો. એણે ગુર્જરેશ્વરોથી સ્વતંત્ર થવા પ્રયત્ન કરેલો, પરંતુ ભીમદેવે તેને જીવતો કેદ પકડ્યો હતો. અન્તે તેને નાડોલના રાજા બાલપ્રસાદે છોડાવ્યો હતો.^૪

અહીં સુધી પરમારોની વંશાવળી શ્રંખલાબદ્ધ મળી આવે છે. હવે પછીની વંશાવળી બરાબર મળતી નથી. ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ મહામંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ અને તેજપાલે બંધાવેલા આણુ ઉપરના સુપ્રસિદ્ધ મંદિરમાંના ૧૨૮૭ ના લેખમાં તથા અચલેશ્વર મહાદેવના મંદિરના લેખમાં પણ પરમારોની વંશાવલી મળે છે. આ લેખ પરમાર રાજા સોમસિંહના સમયનો છે. તેમાં આણુના પરમાર રાજાઓની પાછળની વંશાવળી મળી છે. તેમાં ઉપર્યુક્ત રાજાઓની નામાવલીમાં ધંધુક પછી દ્રુવભટ્ટ આદિ રાજાઓ થયાનો ઉલ્લેખ છે. અને ત્યારપછી રામદેવનું નામ મળે છે. અહીં આદિ શબ્દથી એમ સમજાય છે કે દ્રુવભટ્ટ પછી ખીજા રાજા થયા છે પણ તેમનો ઉલ્લેખ નથી કર્યો.

આવી જ રીતે કેરાડનો વિ. સં. ૧૨૧૮ નો એક લેખ મળ્યો છે જેમાં કૃષ્ણરાજ પછી સોછરાજ, ઉદયરાજ અને સોમેશ્વર રાજા થયાનું જણાવ્યું છે. આ ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે કૃષ્ણરાજ પછી પરમારોની બે શાખાઓ થઈ હશે, જેમાંની મુખ્ય શાખા - આખૂની શાખામાં દ્રુવભટ્ટ, રામદેવ આદિ રાજાઓ થયા હશે—થયા છે અને ખીજી શાખા (કેરાડની)માં સોછરાજ, ઉદયરાજ અને સોમેશ્વર વગેરે થયા હશે—થયા છે.^૫

આણુના વસ્તુપાલના મંદિરમાં ધંધુક પછી દ્રુવભટ્ટ અને રામદેવનું નામ મળે છે. જેમને આપણે કૃષ્ણરાજની પછી થયાનું માનવું પડે છે. તેમનો અને કૃષ્ણરાજનો શો સંબંધ હતો તે હજી જણાવ્યું નથી.

રામદેવ પછી તેનો પુત્ર ચરોધવલ ગાદી પર આવ્યો. તેના સમયનો વિ. સં. ૧૨૦૨ નો અગ્નરી^૬ ગામનો એક લેખ મળ્યો છે, જેમાં તેને મહામંડલેશ્વર (સામંત) તરીકેના વિશેષણથી નવાજેલ છે. તેની પટરાણી સોલંકી વંશની હતી અને એનું નામ સૌભાગ્યદેવી હતું.

૪. આવો ઉલ્લેખ ચૌહાણ રાજા બાલપ્રસાદના વંશજ ચાચિગદેવના સમયનો વિ. ૧૩૧૯ નો લેખ જે સુંધાપહાડ (જોધપુર રાજ્યના જસવંતપુરા ઈલાકામાં આ પહાડ છે) ઉપર માતાના મંદિરમાં છે તેમાં મળે છે. આ સિવાય એના સમયને જણાવનારા વિ. ૧૨૧૭ અને ૧૧૧૩ ના એમ બે શિલાલેખો ભિન્નમાલમાંથી પણ મળ્યા છે.

૫. પરમારોની એક ત્રીજી શાખાનો ઉલ્લેખ જલોરના વિ. સં. ૧૧૭૪ ના આપાઠ શુદ્ધિ ૫ નો લેખ મળ્યો છે તેમાં જણાય છે. જેમાં પરમાર વંશમાં વાકપતિરાજની પછી ક્રમશઃ ચંદન, દેવરાજ, અપરાજિત, વિન્જલ, ધારાવર્ષ અને વીસલ થયા.

૬. મારવાડમાં આણુથી અજમેર લાઈનમાં પિંડવાડા-સજ્જનરોડ સ્ટેશનથી બે માઈલ દૂર અગ્નરી છે, જ્યાં પ્રસિદ્ધ સુંદર જૈન મંદિર છે, અને નાની પંચતીર્થોનું એક યાત્રા ધામ છે. અહીં ભગવતી સરસ્વતીની સુંદર મૂર્તિઓ છે.

आ सामंतोंे माखवाना राज्ण यद्दाल सामेनी कुमारपालनी यढार्थ वण्णते कुमारपालनी सरदारी नीचे तेनी साथे लढार्थमां लान्नी आपी हती. आ लढार्थने उद्वेण वि. सं. १२८७ (ई. स. १२२०) ना अेक लेणमां भणे छे.

गुणरातने श्रुंणलायद्ध प्रामाणिक छतिहास आलेणनार गुणरातना सुपुत्र आचार्य श्री हेमचंद्रसूरिवरुण पोताना प्रसिद्ध महाकाव्य द्वाश्रयमां लणे छे के “गुणरेश्वर कुमारपाले अणभेरना यौहाणु राज्ण आना (अर्जोराण) उपर यढार्थ करी (विक्रम सं. १२०७, ई. स. ११५०) त्यारे आशुनेो सामंत विक्रमसिंह कुमारपालनी साथे आशुथी न्नेडांठ नय छे अने अर्जोराणनी सामे लढे छे.”

न्यारे न्निनमंडन उपाध्याय पोताना कुमारपालप्रणधमां लणे छे के आशुनेो सामंत विक्रमसिंह कुमारपालनी अर्जोराण सामेनी यढार्थ वण्णते विद्रोहोअेने भणी गयेलेो हतो. अने कुमारपालने पडडवानुं डवत्रुं पणु रय्युं हतुं, परंतु महाप्रतापी अने कुशल राणनितिज्ञ कुमारपालने विक्रमसिंहना डवत्रानी गंध आवी गर्थ अने आशु आवतां प्रथम न तेने केड पडडी यशोधवलने सोंप्येो.

यशोधवल १२०२ मां महामंडलेश्वर हतो अेम तो आशुना लेणथी सिद्ध थाय छे न. परंतु कुमारपाल न्यारे १२०७ मां अर्जोराण पर यढार्थ करे छे त्यारे विक्रमसिंह यंद्रावतीने—आशुनेो राज्ण हतो, आ विषयमां तो श्री हेमचंद्रसरिथ अने न्निनमंडन उपाध्यायणु अेक मत छे. आ उपरथी अेम लागे छे के १२०२ पहेलां यशोधवल गादीअे अेठो हशे परंतु विक्रमसिंहे तेनुं राण्य पडावी लर्थ ते पोते राज्ण यनी अेठो हशे अने अेमां अेने अणभेरना राज्ण अर्जोराणे मद्द पणु करी होय, नेथी कुमारपाल न्यारे अर्जोराण उपर यढार्थ लर्थ नय छे त्यारे विक्रमसिंह कुमारपालने मद्द डरवाने यद्वे तेनाथी प्रतिडूळ अने छे. परिणामे कुमारपाले तेने केड पडडी यंद्रावतीना सिंहासनथी पदध्रष्ट करी मूल मालिक यशोधवलने त्यानी राज्ण निग्थेो अने विक्रमसिंहने पणु अेने न सोंपी दीघेो. पथी तो यशोधवल अणभेरनी लढार्थमां कुमारपालनी साथे रडे छे अने गुणरेश्वरनी आज्ञा मान्य राणे छे.^७

अपूर्ण

७. कुमारपाल अणहिलवाड के सोलंकीअों में सब से प्रतापी राजा हुआ है, परंतु राज्य पाने से पहिले का समय इसने बड़ी ही आपत्ति में व्यतीत कीया, क्योंकि सोलंकी सिद्धराज जयसिंह इसको मरवाना चाहता था, जिससे यह भेष बदलकर प्राण बचाता फिरता था। इसने अजमेर के चौहान राजा अर्णोराज (आना) पर चढाई कर विजय प्राप्त की, मालवा के राजा बल्लाल को मारा और कोंकण के शिलारावंशी राजा (मल्लीकार्जुन) पर दोबार चढाई की, और दुसरी चढाई में इसको विजय प्राप्त हुई। यह राजा बडा ही प्रतापी, देश विजयी और राजनीतिनिपुण था। इसके राज्य की सीमा दूर दूर तक फैली हुई थी। और मालवा तथा राजपुताना के कितनेक हिस्सोंपर भी इसका अधिकार था। इसने हेमाचार्य के उपदेश से जैनधर्म स्वीकार कर लीया था। वि० सं० ११९९ से १२३० (ई. स. ११४३ से ११७४) तक इसने राज्य कीया।

—“सिरोही राज्य का इतिहास” पृ. १३७, लेखक—रा. व. गौरीशंकर ओझा,

સ મા યા

પરમપૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી દર્શનવિજયજી તિહાસના વિષયો ચર્ચાતું
અમરેશ્વરમાં કેસરગંજમાં રહેલા ૩૦-૪૦ ધરોના પક્ષીવાદ
જૈનધર્મનો સ્વીકાર કર્યો છે. આ નવા અનેક જૈન ભાષ
શુકલા પૂર્ણિમાના દિવસે એક જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવા

સમિતિનું

અમરાવતી (વરાડમાં) માં થોડા દિવસ પહેલાં થ
પ્રામી હુલ્લડ દરમ્યાન એક જૈન ઉપાશ્રય ઉપર હલ્લો કરવામાં આવ
પોલીસની વેળાસરની તકેદારીથી કંઈ અનિષ્ટ પરિણામ આવ્યું નથી.

પર

જોધપુર રાજ્યમાં પહેલાં સંવત્સરીનો દિવસ જાહેર તહેવાર તરીકે રાજ્ય
તરીકે મનાતો હતો. આ પ્રણાલિકા છેલ્લા ત્રણેક વર્ષથી અંધ કરવામાં આવી હોવા ત તે
ફરીને જારી કરવા માટે કેટલાક જૈન સંજ્ઞાનો તરફથી હિંમતવાન કરવામાં આવી છે.

શ્રી કટારીયા તીર્થના ઉદ્ધારક મુનિરાજ શ્રી કનકવિજયજી મહારાજ કટારીયામાં
શ્રાવણ સુદી સાતમના દિવસે કાલધર્મ પામ્યા.

દેવગણા (કાઠીઆવાડ) ના દેરાસરજીમાંથી કેટલાક બદમાસો તાંજા વંગરે સાંઠી
કટલોક ચાંદી-સોનાનો સામાન વગરે ઉડાવી ગયા છે. રૂપાનાં પારણાં પણ તેઓ લઈ
ગયા છે. આ માટે પોલીસ તરફથી તપાસ ચાલુ છે, પરંતુ એનું પરિણામ હજી સુધી
જણાયું નથી.

આવતો અંક અંધ

આ વર્ષમાં અધિક માસ હોવાના કારણે “શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ” નો
એક અંક અંધ રાખવાનો હોવાથી આગામી-દ્વિતીય ભાદ્રપદ શુકલા-પંચમીનો
અંક અંધ રહેશે. એટલે બીજા વર્ષનો ત્રીજો અંક આશ્વિન શુકલા પંચમીના
દિવસે બહાર પડશે.

મુદ્રક અને પ્રકાશક : ચીમનલાલ ગોક્ળદાસ શાહ, મણિ મુદ્રણાલય,
કાળુપુર, ખલ્લુરીની પોળ, અમદાવાદ.
પ્રકાશનસ્થાન : શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ કાર્યાલય,
જેશિંગભાઈની વાડી, ધીકાંઠા, અમદાવાદ.

આ સામંતે માલવાના
 કુમારપાલની સરદારી નીચે તેની કાશ" નું બીજું વર્ષ
 ઉલ્લેખ વિ. સં. ૧૨૮૭ (ઈ. સ.
 યુજ્જનાતનો શ્રુમલાખદ પ્રા. ખાસ લાભ !
 શ્રી હેમચંદ્રસૂરિવરજી પોતાના
 કુમારપાલે અજમેરના ચૌહાણ ક્ષી સાવ નજવી રકમમાં
 ૧૨૦૭, ઈ. સ. ૧૧૫૦) ત્યારે
 જોડાઈ જાય છે ઉપર થતા આજ્ઞાપોના યોગ્ય ઉત્તર ઉપરાંત
 ન્યારે િ
 સામંત િર્ગન, ઇતિહાસ, સાહિત્ય અને કલા આદિના વિષયોનું
 એલો લગભગ ૫૦૦ પાનાનું વાચન !

તેમજ

આગામી કાર્તિક શુકલા પંચમી-જ્ઞાન પંચમીના દિવસે બહાર પડનાર
 “શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક”
 કોઈ પણ જાતની મૂલ્ય વગર-ચાલુ લવાજમમાં જ
 ભેટ !

આહક થવા માટે આજે જ લખો:—

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ
 જ્ઞેશિંગબાઇની વાડી, ઘીકાંટા, અમદાવાદ.